

FEGYVERES LANGOBARDOK MAGYARORSZÁGON I. TÍPUSOK ÉS FEGYVERKOMBINÁCIÓK

KERESZTES NOÉMI NINETTA*

Dr. Kiss Éva emlékére

Absztrakt: A tanulmány a magyarországi langobard sírokból előkerült fegyverek osztályozásával és a fegyverkombinációkkal foglalkozik. A típusok vizsgálata során a szerző kitér a tárgyak (főként Meroving területekről származó) párhuzamaira, valamint néhány esetben funkcionális kérdésekre is választ keres.

Kulcsszavak: Magyarország, langobard, fegyverek, fegyverkombinációk

BEVEZETÉS

Régóta ismert tény, hogy a langobard sírokban általában nagy mennyiségű fegyvert helyeztek el mellékletként, és nincs ez másképp a mai Magyarország határain belül előkerült temetkezések esetében sem. Jelen cikkben 22 lelőhely 101 sírjának 228 fegyvere¹ alapján készült tipológiát ismertetek,² amely szinte teljes egészében lefedi a vizsgált terület leletanyagát.³

Természetesen célszerűbb lenne a szomszédos langobard szállásterületek anyagával együtt értelmezni az egyes típusokat, azonban itt a közlések hiánya vagy igen szűkös mivolta miatt erre nem igazán volt lehetőség. A típusok ismertetése mellett megvizsgálom azt is, hogy milyen kombinációkban fordulnak elő ezek a tárgyak a sírokban.

A LANGOBARD FEGYVEREK ÉS FEGYVERSZERELÉKEK TÍPUSAI

Mindenféle fegyver tipológiájának felállításánál mindig a funkcionak kellene alapszempontnak lennie. Mivel azonban ezt sokszor nem lehetséges megállapítani, így a legtöbb esetben a pengék formáját használtam a főcsoportok kialakításához, majd ezeken belül különítettem el további variánsokat. Ameny-

nyiben azonban lehetőségem volt rá – mert olyannyira egyértelmű a funkció – túlléptem a formai alapokon és ez utóbbi szempont alapján osztályoztam a fegyvert. Minden egyes fegyvertípus után felsorolom és jellemzem a hozzájuk kapcsolódó szerelékeket is.

* Szegedi Tudományegyetem BTK Régészeti Tanszék, H-6722 Szeged, Egyetem u. 2–6. keresztes.ninetta@gmail.com

¹ A tanulmány végén található *I. táblázat* ezeket a fegyvereket tartalmazza sírszám, fegyvertípus, illetve a tárgyak darabszáma szerint.

² A cikk alapját képező MSc szakdolgozat témavezetője, illetve a tanulmány szakmai lektora Dr. B. Tóth Ágnes volt.

³ Kivételt képez ez alól Szólád-Kertek mögötti lelőhely, melynek a cikk megírásának időpontjában még csak előzetes publikációi láttak napvilágot (FREEDEN–VIDA 2007; FREEDEN 2008).

LÁNDZSÁK

A leggyakoribb fegyvertípust a vizsgált leletanyagban a lándzsák képviselik. A fentebb már vázolt alapelvek szerint összesen 5 alaptípust, egy egyedi esetet, és egy funkció alapján meghatározott típust lehet elkülöníteni.⁴ Szintén fontos csoportosítási szempont a pengék átmetszete, amelyből összesen négyféle fordult elő a vizsgált területen. Mindezeket túl pedig három altípus alakítható ki a penge–köpű arány alapján.

I. típus: Hosszú, fűzfalevél alakú vagy „spitzoval” típusú lándzsák (1. kép 1–2, 5–6)

Az egyik leggyakrabban előforduló csoport a langobard lándzsák között mind Pannoniában, Alsó-Ausztriában és a Morva-medencében is. A típus igen változatos méreteken fordul elő, hosszuk 24–44 cm közötti. A penge és köpű arányára jellemző, hogy a penge hosszabb, mint a köpű. A penge átmetszete lehet lencse alakú, lapított ovális, vagy pedig rombusz átmetszetű. Csiky Gergely azt valószínűsíti, hogy a laposabb átmetszetű pengéjű példányokat akár vágásra is használhatták.⁵ Mint a langobard lándzsák nagy többségének, általában ezeknek is zárt köpűjük van, amelyhez egykor nittel rögzítették a nyelet. Ehhez a csoporthoz tartoznak például a gyönki, a pilisvörösvári, illetve a szentendrei 44. sírban feltárt lándzsák (1. kép 1, 5). Mint azt Jaroslav Tejral 1976-os művében is említette, a típus az egész Meroving-kultúrkörben, de még az avar korban is elterjedt, ráadásul igen hosszú időn keresztül (6–8. század), így pontosabb korhatározása önmagában nem lehetséges.⁶

II. típus: Babérlevél alakú lándzsák (1. kép 3–4)

Nem annyira gyakoriak a langobard leletanyagban, mint az előző típus. Méretük átlagosan kisebb, mint az előző típusé, 23,8–24,5 cm közötti tartományba esik. A pengék átmetszete főleg lencse alakú, de előfordul rombusz átmetszetű is (Hegykő, Mező u. 64. sír, Kajdacs-Homokbánya 22. sír). A pengék általában hosszabbak, mint a köpűk, de ismert fordított változat is. Itt talán felmerülhet a lehetőség, hogy kisebb méretük miatt bizonyos példányaikat dobófegyverként használhatták.⁷

III. típus: Nádlevél alakú lándzsák (2. kép 1–2)

Magyarországon elég ritkának mondhatóak. Az ilyen típusú fegyverek hossza 29,7–42,7 cm közötti. Ennél a típusnál a penge mindig lényegesen hosszabb, mint a köpű. A forma sajátja, hogy csak rombusz alakú átmetszettel fordul elő, amiből egyértelműen következik, hogy ezt a formát döfőfegyverként használták. Ennek oka, hogy a vastag nyak és a rombusz átmetszet biztosította a fegyver számára, hogy törés nélkül elviselhesse a frontális behatásokat.⁸ A köpűk általában kör átmetszetűek és zártak, gyakran szöggel rögzítve.

Ehhez a típushoz tartozik a jelenleg vizsgált területről származó egyetlen díszített lándzsa is, amely a Hegykő, Mező utca 1. sírból került elő (2. kép 2).⁹ Pengéjének alsó harmadán bevéselt rombusz alakú, vagy két egymással szembefordított halszálka minta látható.¹⁰

⁴ A kérdéses lándzsák mindmáig egyetlen tipológiáját Bóna István készítette el azon cikkében, amelyben lefektette a magyarországi langobard kutatás alapjait (Bóna 1956, 205–206). Azonban az akkor ismert alig pár példány elkülönített négy fő típusa ma már nem helytálló, illetve hiányoznak belőle egyes, ma már ismert formák.

⁵ CSIKY 2012, 75.

⁶ TEJRAL 1976, 53.

⁷ CSIKY 2012, 75.

⁸ CSIKY 2012, 75.

⁹ BÓNA–B. HORVÁTH 2009, Taf. 4.

¹⁰ BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 31.

IV. típus: Rombuszhoz vagy deltoidhoz közelítő alakú pengéjű lándzsák (2. kép 3–4)

Ez a típus elsősorban a mai Magyarország határain kívül fordul elő, főként a Morva-medencében gyakori. J. Tejral mutatott rá arra, hogy az ilyen lándzsák főleg a Morva-medencére jellemzők, így talán korai típusként értelmezhető ez a forma.¹¹ A vizsgált területen csak két ilyen darab került elő, mindkettő a hegykői temetőből (26. és 67. sír; 2. kép 3–4).

Hosszúságuk 30,5–36,7 cm közötti. A penge általában hosszabb, mint a köpű, de előfordul fordított változat is. A pengék átmetszete minden esetben rombusz alakú. A köpű az egyik esetben zárt, a másikonál sliccelt.

V. típus: Lángcsóva alakú vagy Helmitzheim-típusú lándzsák (3. kép 1–2)

Antik hagyományokra visszavezethető típus, melyet Bóna István az egyik legkorábbi típusként értelmezett.¹² Vele szemben Ursula Koch a pleidelsheimi temető leletei alapján a típust a 6. század második–harmadik harmadára keltezte.¹³ Ugyanez a forma a gepidáknál is megjelent, de főként a kései sírokban (pl. Hódmezővásárhely-Kishomok 1. sír).¹⁴

A Helmitzheim-típus a rombusz alakú pengékhez hasonlóan ritkának számít, a vizsgált területen mindössze két darab került elő belőle. Hosszúságuk 29–38 cm közötti. A penge szélei középtájon minden esetben befelé íveltek, a penge átmetszete középen bordázott, és a penge mindig hosszabb, mint a köpű (Szentendre-Pannóniatelep 14. és 15. sír; 3. kép 1–2). A köpű ennél a típusnál is zárt, azonban szemben a többi lándzsával, itt mindig egyenes, nem bővül lefelé.

VI. típus: Angók (3. kép 3)

A vizsgált területen mindössze két darab van belőle, az egyik egy pomázi szórvány, a másik pedig a Szentendre-Pannóniatelep 45. sír-ből került elő (3. kép 3). Méretüket tekintve az *angók* jóval hosszabbak, mint más lándzsatípusok, a szentendrei darab hossza 45 cm. A forma jellegzetessége, hogy a köpű hossza mindig sokszorososa a pengének és a penge középen bordázott kialakítású. Köpűik majdnem teljes hosszukban egyenesek, csak a fegyver alja előtt nem sokkal kezdenek el bővülni. Ziegmar von Schnurbein szerint csak azok a fegyverek tekinthetők *angónak*, amelyeknek szakállas pengéje van.¹⁵ Ez a vizsgált területen kívül valóban szinte minden esetben igaz, sőt az is, hogy a Meroving környezetből származó darabok akár a 90 cm hosszúságot is meghaladhatják. A két magyarországi példány minden tekintetben ugyanazt a formát követi, mint a többi *ango*, de azoknál kisebbek. Mindezeket figyelembe véve *angóként* kezeltem őket, de kiemelve azt, hogy itt helyi variációja alakulhatott ki a fegyvertípusnak.

VII. típus: Egyedi darab (3. kép 4)

Az előző csoportok egyikébe sem tartozik bele a Hegykő, Mező utca 40. sír lándzsája, így ez sem formáját, sem méretét tekintve nem illik a többi típus közé, hiszen alig több mint 14 cm-es hosszúságával meg sem közelíti az átlagos 30–35 cm-t, illetve szakállas pengéje sem hasonlít a többi leletre. Az *angók* között más területeken gyakori ugyan a szakállas penge, de ezek egészen más formájúak (pl. Freundorf).¹⁶ Maga a feltáró, Bóna István sem tudta besorolni a leletet, hanem „*Jungendlanze*” néven

¹¹ TEJRAL 1976, 53.

¹² BÓNA 1993, 125–126.

¹³ KOCH 2001, 62–75.

¹⁴ BÓNA–NAGY 2002, 280.

¹⁵ SCHNURBEIN 1975, 411–433.

¹⁶ BLESZ 2008, 328–329.

¹⁷ BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 44.

írta le.¹⁷ A többi lándzsával összevetve, illetve azt a tényt is figyelembe véve, hogy ez egy 7–14 éves gyermek sírjából származik, az a lehetőség látszik valószínűnek, hogy ez valójában egy „lekicsinyített” dobólándzsa.¹⁸

A Dunántúlon előkerült, valódi langobard lándzsákon túl meg kell említeni, hogy Bóna három, gepida területen előkerült fegyvert is a langobardokhoz próbált kötni (Hódmezővásárhely-Kishomok 96. sír, Kisköre-Paptanya 43. sír).¹⁹ A kiskörei lándzsapárról úgy gondolta, hogy egy olyan langobard harcosé lehetek, aki Wacho (kb. 510–540) uralma elől menekült gepida területre. Az itt feltárt lándzsáknak az Elba-vidéki langobard leletanyagban kereste a párhuzamait.²⁰ Habár ezek a lándzsák bizonyos tekintetben – elsősorban a penge formájában – valóban hasonlítanak az Elba-vidéki leletekre, mégsem egyeznek meg azokkal. Bizonyítja ezt, hogy ezeket a típusokat a langobardoknál már a Morva-medencéből származó leletanyagban sem találták meg, tehát már ekkor sem használtak ilyen fegyvereket. Ellenben a kora avar korban a Dunántúlon ugyanilyen formájú lándzsák kettésével, sőt hármásával is előfordulnak és a kiskörei sír egyéb mellékletei alapján szintén átnyúlhat az avar korba is.²¹ A másik, a Hódmezővásárhely-Kishomok 96. sír fegyvere, melynek pengéje ugyan valóban fűzfalevél alakú, de – mint már fentebb jeleztem – a hosszú, levél alakú penge rendkívül nagy területen és hosszú időn keresztül szinte változatlan formában létezett, így etnikumhoz kötése már csak ezért sem lehetséges. Ez a lándzsa méretében szintén nem hasonlít a langobard darabokra, hiszen mindössze 28 cm-es hosszúságával jóval alatta marad az előbbieket átlagos nagyságának. Ezek alapján tehát nem langobard fegyverekről van szó egyik esetben sem.

LÁNDZSANYELEK

A langobard lándzsák nyeléről egyelőre nem sokat tud a kutatás. Az egyetlen ilyen irányú archeobotanikai vizsgálat a Vörs-Tótok dombja 5. sír lándzsájának köpűjébe rozsdált nyelmaradvány alapján készült, ahol az derült ki, hogy kőrísfából készült.²²

A nyelek hosszúságáról többféle elképzelés született, a legtöbb kutató 200 és 230 cm körüli méretre becsülte.²³

A fentebb említett méretbecslések között tapasztalt differencia oka minden bizonnyal a használatban keresendő, vagyis a lovas és gyalogos harcmodor eltéréseivel magyarázható: a gyalogosokhoz tartozhattak a nagyjából 2 m hosszúságú nyéllal ellátott fegyverek, míg a lovasoknak ezt a hosszat akár egy méterrel is megtoldhatták. A nagyon rövid, alig másfél méteres nyeleket pedig esetleg a hajító- vagy dobófegyverekhez használhatták.

A nyelek esetleges díszíttségére mindössze egyetlen adat áll rendelkezésre. A vörsei 5. sírban feltárt lándzsától egy méterre találtak egy apró félgömbös fejű vasszöveget, mely a farkorhadék vonalán feküdt. Sági Károly szerint ez az egykori fanyél díszítésére szolgálhatott.²⁴

A környező területeken gyakorinak számító lándzsapapucsokból Magyarországon egyetlen darab sem ismert. Erre megoldásként felmerülhet, hogy törött nyéllal helyezték sírba a lándzsákat, és éppen a lándzsapapucsos vég maradt ki a temetkezésből.

KARDOK

A vizsgált leletanyagban kivétel nélkül egyenes, kétélű kardok (*spatha*) fordulnak elő,²⁵ így

¹⁸ Lohrke több esetben is kimutatta, hogy a gyermek mellé tett fegyverek gyakran a gyermekhez vannak méretezve, a *saxok* között például kimondottan jellemző ez, de lándzsáknál is van rá példa (LOHRKE 2004, 103).

¹⁹ BÓNA–NAGY 2002, 73, 191.

²⁰ BÓNA 1993a, 145.

²¹ CSIKY 2009, 87, 274.

²² FÜZES 1964, 413.

²³ SÁGI 1960, 55; WERNER 1962, 79; BÓNA 1993a, 125.

²⁴ SÁGI 1963, 45.

²⁵ Kutatástörténeti szempontból ki kell emelni Bóna István mellett Wilfried Menghin nevét, aki a fegyvertípus egész Európára kiterjedő összefoglalását elkészítette (BÓNA 1956, 203–204; MENGHIN 1983).

tehát valójában egy nagy főtípuson belül al-típusokat lehet elkülöníteni a penge, illetve a pengető kialakítása alapján. Típustól függetlenül jellemző rájuk, hogy – a gyirmóti kardtól eltekintve – nincs rajtuk fémből készült keresztvas,²⁶ kb. 85–100 cm hosszúak, egyes markolatuk²⁷ mérete általában 10–12 cm és pengéjük szélessége 3–5 cm között mozog. A kardszerelékek különböző darabjaival, úgymint a markolatgombokkal, a koptatókkal, illetve a *spatha*öv elemeivel a következő fejezetben foglalkozom, itt nem tekintetem osztályozási szempontnak a meglétüket.

Mindezek alapján tehát a *spathá*kon belül két jellemző alapján különíthetők el alcsoportok: egyrészt a penge kialakítása,²⁸ illetve a pengető formája alapján.

I. típus: Vércsatornával ellátott, damaszkolt pengék (4. kép 1)

A csoportnak kevés példánya ismert a vizsgált leletanyagban. Az ide tartozó fegyvereknél a vércsatorna mellett a damaszkolás nyoma is minden esetben megfigyelhető, két hegykői darab és a szekszárdi szórvány mellett a gyirmóti díszkardon²⁹ és még összesen három helyen, Kajdacs-Homokbánya 31., Kádárta-Ürgemező 7., valamint a Tamási-Csikólegelő 2. sírokban.³⁰

A markolattüske viszonylag keskeny, négyzet vagy téglalap átmetszetű, és végén megtalálhatók a később részletezésre kerülő markolatgombok. A pengető mindig derékszögű.

Bóna István azt feltételezte, hogy az ilyen fegyverek nem helyi készítmények, hanem a Meroving területekről érkezett importok.³¹

II. típus: Vércsatorna nélküli, egyszerű pengék (4. kép 2–3)

A típus jóval gyakoribb, tagjai minden szempontból egyszerűbb kiképzésűek, mint az előzőek (4. kép). A markolat hasonló kialakítású, mint az I. csoportnál, de itt néha előfordulnak szélesebb darabok is (Tamási-Csikólegelő 28. sír),³² ellenben nem túl gyakoriak a markolatgombok. A pengető az előbbiekhöz hasonlóan általában derékszögű, de három esetben enyhén ívelt volt. Nem érdektelen megjegyezni, hogy minden ilyen fegyver a hegykői temetőben került elő (1., 30. és 33. sír; 4. kép 3).

Ringschwert (4. kép 7–8)³³

A markolat kialakítása alapján külön csoportként kezelendők az úgynevezett *Ringschwert*-ek, melyeknek két példája ismert a kérdéses területről. Az ilyen típusú fegyverek a 6. század elejétől a 8. század elejéig léteztek Európában, nem csak a germán világban, de Angliában, valamint Skandináviában is. Az egyes területeken az ilyen kardok gyakorisága az idők során változott, ugyanakkor éppen a 6. században a Meroving világban fordulnak elő gyakrabban.³⁴

A típus ideológiai hátteréről úgy tartja a kutatás, hogy a gyűrűk a testvériséget és a har-

²⁶ Csiky Gergely az avar *spathák* vizsgálatánál feltételezett fából készült keresztvasakat (CSIKY 2009, 108), egyes esetekben talán itt is lehet szó ilyesmiről.

²⁷ Kivételt képez a Várpalota-Unio homokbánya 25. sírból származó kard, ahol a markolat enyhén hajlított (BÓNA 1956, 203).

²⁸ Már Bóna is felhívta a figyelmet arra, hogy a pengék kialakítását több esetben azért nem lehet megfigyelni, mert a kardtokban került sírba, amelyet a konzerválás során sem távolítottak el róla (pl. Kajdacs-Homokbánya 40. sír; BÓNA 1956, 203).

²⁹ A gyirmóti kard első közlésében Börzsönyi Arnold azt írja, hogy a penge „*Damaszkusz-féle acélból készült. ... Tarka köröcskék, mintha elmosódott alakok volnának ..., keleti íráshoz hasonló rajzolatok, göndör, majdnem kígyószerű alakzatok mutatkoznak a pengén; azért nem csodálkozhatunk ha ... azt hitték, hogy török írás van rajta ...*” (BÖRZSÖNYI 1912, 36). Természetesen nem írásról van szó, hanem a damaszkolásnál használt technikából adódó fenyőág- vagy halszállkamintáról, aminek egyébiránt semmi köze a Szíriában, Perzsiában és Indiában készülő damaszkuszi acélhoz.

³⁰ BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 70–71, 81, 150.

³¹ BÓNA 1993a, 125.

³² BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 152–153.

³³ A *Ringschwertek* tulajdonképpen nem tekinthetők a szó szoros értelmében markolatgombnak, sokkal inkább a markolat végét díszítő elemnek, ugyanakkor elhelyezésük és szerepük miatt mégis nagyon közel állnak az előbbi tárgycsoporthoz.

³⁴ EIVISON 1967, 63.

cos vagy király és kísérete közötti kapcsolatot és hűséget jelképezik. Ugyanakkor mentesek mindenféle vallási alaptól, hiszen keresztény (pl. Észak-Itália) és pogány (pl. Skandinávia) területeken egyaránt előfordulnak.³⁵

A magyarországi példányok közül az egyszerűbb kialakítású darabnál (Rácalmás-Újtelep 15. sír) a markolat végére egy arra merőleges irányú vaslemezt illesztettek, amelynek egyik vége félkörívben be van hajlítva, amire korábban egy mozgó karikát szereltek (4. kép 7). Ez nem tartozik a valódi *Ringschwertek* közé, kialakításában sokkal inkább a női sírokban megtalálható takácskésekhez hasonló, amely ép formájában az eredetihez hasonló szerkezetet eredményezett.

Ezzel szemben igazi *Ringschwert* a már említett gyirmóti díszkard (4. kép 8).³⁶ A granulációs díszítés alapján a markolatgomb kronológiailag a Menghin-féle C-fázisba és az úgynevezett Krefeld–Gellep–Stora Sandviken-típusba tartozik. Párhuzamai többek között délnémet területekről, Schretzheimből és Norvégiából, Ødebergből is ismertek.³⁷

A forma későbbi változata (D-fázis) a Beckum–Vallstenarum-típus. Ebbe tartozik a nocera umbrai temető 1. sírjából előkerült – a gyirmótihoz igen hasonló – díszkard markolatgombja,³⁸ amelynek keltezése némiképp problémás, minthogy kontextusa sem ismert, azonban valószínűleg az első generációs bevándorlókhöz köthető.³⁹

A KARDSZERELÉKEK TÍPUSAI

A langobard kardokon többféle szerelék is felismerhető, amelyek a fentebb meghatározott típusoktól függetlenül előfordulnak a fegyvereken.

Markolatgombok (4. kép 4–6)

A leletanyagban megfigyelhető markolatgombok nagyjából bronzból készültek. Formájukat tekintve trapéz, mandula vagy gömb alakúak. A leggyakoribbak a trapéz alakú bronzgombok (4. kép 4), melyek a vércsatornával ellátott, damaszkolt fegyvereken is előfordulnak (pl. Kajdacs-Homokbánya 31. sír). A forma nagyon sok helyen létezik a korszakban, nem csak a Tisza-vidéki gepidáknál és a kora avar korban, de a Meroving világban is, és ott is elsősorban a 6. század második felére datálhatóak. Ugyanakkor megtalálhatóak már a Menghin-féle B-fázistól egészen az E-fázis elejéig, azaz még az itáliai időszakban sem tűnnek el.⁴⁰

Ennél jóval ritkábbak a mandula vagy csónak alakú markolatgombok (4. kép 5), amelyek az előbbivel szemben egyszerű, hajlított vaslemezről készültek (pl. Hegykő, Mező u. 30. sír). Ennek párhuzamai szintén ismertek a kora avar korból.⁴¹ Két esetben fordul elő gömb alakú markolatgomb, amelyek közül az egyszerűbb a Hegykő, Mező u. 64. sírből került elő (4. kép 6).⁴²

Szegek (5. kép 1)

Egyetlen esetben fordult elő, hogy a markolat felső harmadában egy kisebb méretű, kerek fejű szög figyelhető meg (Szentendre-Pannoniatelep 25. sír), amely a markolatot borító fát rögzíthette.

Keresztvas/ellenző (5. kép 2)

A penge tövén elhelyezkedő, fémből készült keresztvas szintén csak egyetlen esetben jelenik meg a vizsgált területen. A gyirmóti kardon látható ellenző célja egyrészt egy ütköző funk-

³⁵ STEUER 1987, 216, 219–220.

³⁶ FETTICH 1943, 10.

³⁷ KOCH 1977, 42.

³⁸ DIE LANGOBARDEN 2008, 376.

³⁹ MENGHIN 1983, 311–315.

⁴⁰ MENGHIN 1983, 76–77, 319–320; KOCH 2001, 84–85.

⁴¹ CSIKY 2009, 157.

⁴² BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 50.

ció, hogy a penge ne tudjon túl mélyre csúszni a tokba és esetleg beleszorulni, másrészt – bár ez főleg a későbbi, hosszabb keresztvassal el látott pengékre igaz – a kard tulajdonosának kezét óvta a felcsúszó vágásoktól. Hasonlóan a markolatgombhoz, az ellenző is két részből állt, amelyek között eredetileg fa lehetett. Mindkét lemez szélén megtalálhatóak az öszszeerősítéshez szükséges szögek helyei.⁴³

Koptató (5. kép 3)

Egyetlen ismert példája a Hegykő, Mező u. 64. sírban került elő.⁴⁴ Rendkívül egyszerű kialakítású, U alakú, vaslemezből hajlított koptató, melynek átmetszete is U alakú. Hasonló darabok többféle típusban (pl. Lavoye, Bülach-Valsgärde) az egész Meroving világban ismertek; a Menghin-féle B-fázistól egészen a D-fázisig léteztek.⁴⁵

Kardgyöngy (5. kép 4)

A Hegykő, Mező u. 30. sírban került elő egy egyszerű, henger alakú krétagyöngy, amely közvetlenül a kardon helyezkedett el.⁴⁶ Az ilyen anyagú gyöngyök párhuzamai nem csak gepida környezetből – ahol egyébként jóval gyakoribbak, mint a langobardoknál – de délnémet területekről, sőt még a Baltikumtól és Angliából is ismertek.

Keltezésüket tekintve már Menghin A-fázisától előfordulnak, egészen az F-fázisig, de messze a vizsgált korszakot lefedő C-fázisban a leggyakoribbak.⁴⁷

Meg kell még itt említeni, hogy Szentendre-Pannoniatelep 14. sírjában is találtak egy lapított gömb alakú, sötét színű, agyagból

készült tárgyat a medencén, habár ez anyagában és formájában is inkább orsógombra emlékeztet (5. kép 5).

Spathaöv-veretek (5. kép 6)

A *spatha*val eltemetett férfiak sírjaiban néha megtalálható egy-egy téglalap alakú, négy sarokában apró szögekkel átütött veret, amellyel az öv és a *spatha* közötti szíjat rögzítették. A kérdéses területen mindössze egy esetben találtak ilyesmit, Szentendre-Pannoniatelep 34. sírjában, amelyben a rablás ellenére megmaradt egy téglalap alakú, két egymással szembe fordított maszkot ábrázoló, úgynevezett Bülach–Nocera Umbra-típusú⁴⁸ övveret.⁴⁹ A kérdéses területen kívül például Bratislava-Rusovce lelőhelyen is került elő hasonló veret, amelyen viszont már a 2. germán állatstílus elemei láthatóak, azaz valószínűleg túllépi a vizsgált korszak 568-as záródatumát.⁵⁰

Függesztőveretek (5. kép 7–8)

Unikális a magyarországi anyagban a Hegykő, Mező u. 30. sírból származó fegyver pengéjének felső harmadában, két oldalt lévő, hosszú, U átmetszetű bronzlemez, melyek a kard függesztéséhez tartozhattak (5. kép 7).⁵¹ Az ilyen típusú veretek a kard vállon átvetett, egyponthoz felfüggesztéséhez szükségeltettek. A felfüggesztés olyan módon történt, hogy a két oldalsó veret mellett valószínűleg volt még kettő a tok közepén is, amelyek az oldalsókkal párhuzamosan álltak. Ezeket bújtatták át a függesztőszíjat, amelyet oldalról a hosszú, U alakú veretek fogtak le (5. kép 8).⁵² Párhuzamai a koptatókkal azonos területekről kerültek elő,

⁴³ FETTICH 1943, 10.

⁴⁴ BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 50.

⁴⁵ MENGHIN 1983, 140.

⁴⁶ BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 41.

⁴⁷ MENGHIN 1983, 143–144.

⁴⁸ Ugyanennek a típusnak egy későbbi változata az avar korban előforduló Weihmörting-típus (MENGHIN 1983, 360).

⁴⁹ MENGHIN 1983, 145–148, 358–359; BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 110–111, 152–153, 160–162.

⁵⁰ SCHMIDTOVÁ–RUTKAY 2008, 383–385.

⁵¹ BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 41.

⁵² MARTIN 1989, 126; CSIKY 2009, 175.

keltezésük pedig még hosszabb időspektrumot ölel fel, hiszen a Menghin-féle B-fázistól egészen az utolsó, F-fázisig előfordulnak, habár akkor már jóval hosszabb kivitelben.⁵³

SAXOK

A *sax*ok képviselik az egyetlen olyan fegyvertípust, amelyhez nem készült jelen tanulmányban önálló tipológia, hiszen több kutató is átfogóan foglalkozott a fegyver típusaival. Legbővebben Jo Wernard foglalkozott a kérdéssel, aki több mint 1600 fegyver vizsgálata alapján, metrikus alapon különítette el főtípusait, valamint a penge formája alapján altípusokat is meghatározott.⁵⁴ Ezeket alkalmazom változtatás nélkül a magyarországi langobard *sax*okra.

Előjáróban le kell szögezni, hogy a *sax*okra típustól teljesen függetlenül jellemző, hogy minden esetben egyélűek. Ezt azért fontos hangsúlyozni, mert Bóna István több munkájában is törnek/törkésnek nevezi őket, azonban ez a kifejezés csak kétélű fegyvereket jelölhet.⁵⁵

Bóna szerint kizárólag a legnagyobb példányokat használhatták harc közben, azonban ezt nem támasztja alá, hogy rengeteg sírban fordulnak elő a kisebb típusok – sőt ezek a leggyakoribbak – más fegyverekkel kombinálva is.

Wernard főtípusaiból összesen három fordul elő a vizsgált területen: a *Kurz*saxok, a *Schmal*saxok és a *Leicht*saxok, ezzel szemben a valódi *Breit*saxok és a *Lang*saxok ismeretlenek a langobard leletanyagban.

A 18–30 cm hosszúságú és 2,5–3,5 cm szélességű pengével ellátott⁵⁶ *Kurz*saxok (6. kép 1–2) messze a leggyakoribbak, a 25 magyarországi *sax* közül 19 ebbe a típusba tartozik (pl.

Hegykő, Mező utca 14. és Tamási-Csikólegelő 53. sír). Azonban a vizsgált leletanyagban már 13–14 cm-es méretben is előfordulnak, de a leggyakoribbak a 16–17 cm hosszúságúak (pl. Hegykő, Mező u. 75. sír), vagyis az *angó*hoz hasonlóan itt is lehet számolni egy helyi változat kialakulásával. Ez a típus nem csak Meroving környezetben, hanem gepida temetőben – a Tisza-vidéken és Erdélyben is – és a kora avar kor első felében a Dunántúlon is előfordul.⁵⁷ A pengék főként egyenes hátúak, de előfordulnak szimmetrikus darabok is, ahol a penge csúcsa közepén helyezkedik el (pl. Hegykő, Mező u. 33. és Tamási-Csikólegelő 48. sír).

A következő kategória a *Schmal*sax (6. kép 3–4), amiből mindössze néhány példány ismert Magyarországról. Itt a penge hossza 30–35 cm-ig terjed, de szélessége a 2,5–3,5 cm-en belül marad (Szentendre-Pannoniatelep 44. sír).⁵⁸ A pengék egyenes hátúak, a csúcs pedig a penge hátánál van. Kivételt képez ez alól a Tamási-Csikólegelő 31. sírban talált *sax*, mivel ott a penge szimmetrikus, a csúcs pedig a közepén található. *Schmal*saxok léteznek még a közép avar kor folyamán is, ugyanakkor ezek már nem feltétlen állnak kapcsolatban a Meroving világból eredeztethető darabokkal.⁵⁹

A legnagyobb méretű *sax*, ami még előfordul a vizsgált leletanyagban a *Leicht*sax (6. kép 5), de ebből is mindössze egyetlen darab van a kérdéses területen. Az ilyen fegyvereknél a penge hosszúsága szintén 30–35 cm, de szélessége már 3,5–4 cm közötti. A magyarországi példány esetében a penge szimmetrikus, azaz a hát és az él egy vonalban fut, a csúcs pedig a penge közepén helyezkedik el (Szentendre-Pannoniatelep 49. sír). Ilyen módon egyfajta átmeneti típust képez a *Schmal*saxok mellett és után.⁶⁰

⁵³ MENGHIN 1983, 117–118, 139.

⁵⁴ WERNARD 1998, 769–782.

⁵⁵ BÓNA 1993, 125–126.

⁵⁶ Az egyes kutatóknál némiképp eltérnek a típusok méretbeli határai, így pl. Ursula Koch szerint csak 20–25 cm hosszúságú és 2,8–3 cm szélességű pengéknél lehet *Kurz*saxokról beszélni (KOCH 1977, 106).

⁵⁷ CSIKY 2009, 141–142.

⁵⁸ Itt újfent tapasztalható némi eltérés a méreteken. Kurt Böhner szerint a 26–48 cm hosszúságú és 2,4–3,4 cm szélességű pengével ellátott fegyverek tekinthetők *Schmal*saxnak, Ursula Koch szerint pedig a 29–36 cm hosszú és 3 cm széles pengéjű darabok tartoznak e fegyvertípushoz (BÖHNER 1958, 136; KOCH 1977, 106).

⁵⁹ CSIKY 2009, 143.

⁶⁰ KOCH 1977, 87, 107; WERNARD 1998, 769–782.

BALTA

A jelenleg vizsgált leletanyagban mindössze egyetlen balta ismert, a Hegykő, Mező u. 34. sírból (7. kép 1). Hosszú, kissé ívelt fokához keskeny nyak kapcsolódik, amely enyhén kiszélesedő, végén egyenes élben zárul. Ez a forma a Meroving világban is ismert, H. Hübener tipológiájának E csoportjába tartozik, amely a 6. század első harmadára datálható.⁶¹ Ebben az esetben azonban megkérdőjelezhető a tárgy funkciója is,⁶² mivel semmilyen más fegyver nem származott a sírből. Előfordulhat tehát az is, hogy egyszerű használati tárgyról van szó, amelyet azonban szükség esetén nyilván lehetett fegyverként is használni.

NYÍLHEGYEK

Az előkerült nyílhegyeket – a lándzsákhoz hasonlóan – elsősorban pengeforma és átmetasztet, ezeken belül pedig köpükiképzésük alapján lehet csoportosítani. Ezzel a módszerrel összesen négy fő típust és egy variánst különítettem el a magyarországi leletanyagban, amit a pengeátmetasztet alapján két további alcsoporttal lehet bővíteni.

I. típus: Kétélű, babérlevél alakú, köpűs nyílhegy (7. kép 2–4)

A leggyakoribb típus, melyek mérete általában 9–12 cm között mozog.⁶³ A köpű általában sliccelt, de néha zárt is előfordul, bár ez jóval ritkább. A pengék főleg lencse átmet-

asztéuk, kivétel a Kádárta-Ürgemező 7. sírből származó egyik nyílhegynél, ahol az átmetasztet rombikus volt (7. kép 4).

I/A. variáns: Kétélű, babérlevél alakú, középen kivágott pengéjű, köpűs nyílhegy (7. kép 4)

Az altípushoz tartozó Kádárta-Ürgemező 7. sírjából származó, 7,1 cm méretű darab unikális, mert bár alapformája szerint az I. típus képviselője, de a penge közepe az élek vonalát követve áttört (7. kép 4).⁶⁴ Hagyományosan az ilyen típusú nyílhegyeket gyűjtőnyílhegyként szokás értelmezni, például az avar korban is,⁶⁵ azonban újabb kísérleti régészeti vizsgálatok arra mutatnak, hogy a tárgy mégsem alkalmas erre.

II. típus: Szakállas pengéjű, köpűs nyílhegyek (7. kép 5)

Ennél jóval ritkábbak a szakállas pengéjű, ugyancsak köpűs darabok. Méretük 7–10 cm között alakul, köpűjük zárt. A pengék átmetasztete lencse alakú. Bóna István szerint az ilyen nyílhegyek „a langobardok előtti kor örökségei”.⁶⁶ Azonban H. Riesch szerint ezt a típust – amely úgy a Meroving világban, mint a gepidáknál szintén jelen van – vadászatra használták, amit az is bizonyít, hogy főként a békésebb időszakokból származó leletek között jelentek meg sűrűn. Keltezését tekintve viszont kiemelhető, hogy a germánok előtt nem használtak ilyen típusú nyílhegyeket, helyette majd a kora avar kori Dunántúlon jelentek meg nagyobb számban.⁶⁷

⁶¹ HÜBENER 1980, 82, 119.

⁶² A kérdéses időszakban, Meroving környezetben gyakoriak a hajtóbalták, azaz *franciskák*, ellenben a hegykői darab biztosan nem az, mivel azok nyaka és pengéje a röppálya megtartása miatt mindig ívelten felfelé nyúlik (DAHMLLOS 1977, 142–144), szemben a mi példányunkkal, ami teljesen egyenes.

⁶³ A típusnak vannak olyan ritka darabjai is, ahol a penge kissé hosszabb, megnyúltabb formát mutat (pl. Kajdacs-Homokbánya 5. és Tamási-Csikólegelő 48. sír) (BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 62, 163, Taf. 21, Taf. 76).

⁶⁴ BÓNA 1993a, 125–126; BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 49–50, 81, 115–116.

⁶⁵ KALMÁR 1945, 285–286.

⁶⁶ BÓNA 1993a, 126.

⁶⁷ BÓNA 1993a, 126; RIESCH 2002, 50, 53–54; BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 49–50; CSIKY 2012, 113.

*III. típus: Háromélű, nyéltüskés nyílhegyek
(7. kép 6)*

Előfordulnak még kisebb méretű, általában 5 cm körüli, háromélű és az előzőektől eltérően nyéltüskés kialakítású nyílhegyek is. Egyes daraboknál a három él közötti bemélyedés sekélyebb (pl. Szentendre-Pannoniatelep 82. sír) (7. kép 6).⁶⁸ Bóna ezt a típust hun előzményűnek tartotta, mivel a hun nyílhegyek véleménye szerint mind átlagos méretükben, mind formájukban megegyeznek a langobard példányokkal.⁶⁹ Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a langobard háromélű nyílhegyek általában hosszúkás, vékony formájúak, ellentétben a hunokéval, ami kisebb és pengéje kiszélesedik. Az ilyen nyílhegyek dél-németországi, kora avar kori párhuzamainak vizsgálata során Uta von Freeden a fegyvertípus bizánci eredetét feltételezte,⁷⁰ de szintén fontos, hogy a kora avar kori dunántúli lelőhelyeken is megtalálható.⁷¹

*IV. típus: Levél alakú, nyéltüskés nyílhegy
(7. kép 7)*

Unikális darab a vizsgált leletanyagban, amely Kajdacs-Homokbánya 24. sírjából⁷² került elő. Levél alakú pengéjű, de nyéltüskés darab. Hasonló nyílhegyek gepida környezetben is előfordulnak.

NYÍLTEGEZEK – TEGEZGYŰRŰK ÉS CSATOK

A nyílhegyek tárolásához szükséges tegezkekből alig maradt tárgyi emlékeanyag, valószínűleg teljes egészében szerves anyagból

készültek. Kivételt képez ez alól a tamási temető három sírja (Tamási-Csikólegelő 20., 34. és 40. sír), ahol a nyílhegykötegek alatt 5–10 centivel bronzból vagy ritkábban vasból készült karikák kerültek napvilágra, melyek tegezgyűrűk (*Köcherring*) lehettek (7. kép 8). Átmérőjük 3,6–4,6 cm között mozog. A két utóbbi sírban a tegezgyűrű mellett egy-egy kisebb, ovális alakú vascsat is előkerült, melyek talán a tegez függesztőszíjához tartoztak.⁷³

A korabeli Meroving párhuzamok alapján – habár ott több szereléssel oldották meg a felfüggesztést – a tegezgyűrűt az övhöz szerelték, majd erről lógatták le a tegezt és ennek szíjához használták az apró ovális csatokat (7. kép 9).⁷⁴

PAJZSOK ÉS PAJZSFOGÓK

A magyarországi langobard sírokból előkerülő leggyakoribb és tulajdonképpen egyetlen védőfegyver – nem számítva itt a Dunából kihalászott egyetlen sisakleletet – a pajzs, melynek megmaradó részei a pajzsdudor és a pajzsfogó.⁷⁵

A pajzsdudorok csoportosításához átvetem Bóna István eredeti felosztását, azonban ahol lehetett, kiegészítettem a további verziók alapján.⁷⁶ Összességében tehát a pajzsdudorok között három főtípus különíthető el, amelyek egyben többé-kevésbé időrendi sorrendet is alkotnak.

Az 1. csonkakúpos típusra (8. kép 1) jellemző, hogy a karima keskeny, a karima és a csonkakúpos alakú boltozat között erősen profilált az összekötő rész (pl. Hegykő, Mező utca 1. és 80. sír, Szentendre 44. és 84. sír). A

⁶⁸ BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 130–132.

⁶⁹ BÓNA 1993, 163.

⁷⁰ FREEDEN 1991, 601–609.

⁷¹ BÓNA 1993a, 126.

⁷² Ugyanebben a sírban 6 másik, babérlevél alakú, lencse átmetszetű pengével ellátott nyílhegy is előkerült, azonban ez az egy a többitől távol, a medence környékén helyezkedett el.

⁷³ A gepidáknál és az avaroknál is ismert tegefűggesztő horgoknak (KALMÁR 1943, 149–159) a langobard leletanyagban nincs nyoma, azaz ettől eltérő módon oldották meg a felfüggesztést.

⁷⁴ BEILHARZ 2005, 14–15.

⁷⁵ A pajzs többi része fából készült, amely az esetek többségében kerek, néha azonban ovális alakú lehetett (pl. Rácalmás-Újtelep 8. sír; BÓNA 1993a, 125).

⁷⁶ BÓNA 1993a, 125–126.

pajzsok esetében a forma egyben fejlődési sort is jelöl, így az 1. típus képviselői a korai temetőkből származnak. A 2. átmeneti típusban (pl. Hegykő, Mező utca 64. és Szentendre 49. sír; 8. kép 2) a karima még mindig nem túl széles, viszont a csonka kúp alakú boltozat egyre inkább gömbölyűvé alakul, de még mindig nem teljesen félgömbös alakú. A 3. félgömbös típus (8. kép 3) a legkésőbbi temetőkben jelenik meg elsősorban (Kádárta-Ürgemező 7. és Tamási-Csikólegelő 24., 42. sír). Itt a karima lényegesen szélesebb lesz, a pajzs boltozata pedig szinte teljesen félgömb alakúvá válik. Ez a típus már igen ritkának tekinthető a vizsgált leletanyagban, inkább az itáliai időszakban elterjedtebb.⁷⁷

A pajzsok karimáján sok esetben megfigyelhető a felerősítéshez szükséges 5 szeg, amelyek főleg a 2. és 3. típusnál már bizonyos esetekben díszítő funkciót is elláthattak: méretük jelentősen megnő, néha domborúvá válnak és vas helyett bronzból, vagy ritkábban ezüstből készültek. Kivételt képez ez alól a mosonszentjánosi II. sír,⁷⁸ ugyanis ott a szögek aranyozottak, valamint a pajzs boltozatának tetején egy kerek alakú, poncolt díszítésű, szintén aranyozott gomb is megfigyelhető. Bóna István szerint ez arra utal, hogy a pajzs igen korai, hiszen hasonló szögecsék és díszkorong már kora császárkori langobard leleteken is előfordul, valamint skandináviai párhuzamai is jól ismertek (pl. Morken-Harff 2; Niederstotzingen 9).⁷⁹ Ezzel komoly ellentétben áll ugyanakkor az a tény, hogy egyrészt a pajzs alakja már a legkésőbbi, azaz 3. típusú (a Menghin-féle D-fázisban vannak párhuzamai), valamint az, hogy a díszgombnak tökéletes párhuzama található meg Hódmezővásárhely-Kishomokon, gepida kör-

nyezetben, szintén a 6. század második felére keltezhető leletanyaggal.⁸⁰

A pajzsfogók minden esetben egyenlőszárúak, közepükön többé-kevésbé kiszélesedőek. Hosszuk nagyjából 60–70 cm átmérőjű pajzsra utal.⁸¹ Széleiket – a pajzs karimáján láthatóakhoz hasonló – szegecsekkel erősítették a fához, amelyek néha szintén bronzból készültek (pl. Kádárta-Ürgemező 7. sír).⁸² Bóna István feltételezte, hogy a Szentes-Berekhat 66. sírban esetleg – a lándzsáknál már említettekhez hasonlóan – langobard harcosról beszélhetünk a pajzs formája alapján.⁸³ Azonban a pajzs formája nem tökéletes párhuzam, a történeti megközelítés (mely szerint 300 langobard harcos került gepida területre) pedig a vegyes érvelés veszélyét rejti magában. Mindezek miatt tehát a lándzsák esetéhez hasonlóan, itt sem valószínű, hogy ténylegesen langobard fegyverről lenne szó.

PÁNCÉLOK

A vizsgált területen összesen két sírban ismerhető fel láncpáncél jelenléte. A Tamási-Csikólegelő 37. és 52. sírjáról van szó, ahol az egyik esetben a bal térd mellett, a másikban pedig a bal medencecsonton egy-egy apró láncpáncélrészlet került elő. Az 52. sír páncélja nagyobb, kerek alakú szemekből áll, itt egy-egy karikához 2–3 másik csatlakozik.⁸⁴ A 37. sír páncélja apróbb és kissé ovális szemű, ellenben lényegesen nagyobb darab, itt egy láncszemhez 3–4 másik kapcsolódik.⁸⁵ Ez a két sír azért érdekes igazán, mert női, illetve kislánysír, azaz semmiképp sem lehet szó róla, hogy az egyén életében valóban használta volna védőfegyverként a páncélt. Talán óvó-védő céllal kerültek

⁷⁷ BÓNA 1993a, 125–126.

⁷⁸ BUSCH 1989, 94.

⁷⁹ MENGHIN 1983, 251, 253; BÓNA 1993b, 125–126.

⁸⁰ MENGHIN 1983, 40–43; BÓNA-NAGY 2002, 43–44.

⁸¹ BÓNA 1956, 205–206.

⁸² BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 81.

⁸³ BÓNA 1956, 205–206.

⁸⁴ BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 166.

⁸⁵ BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 158.

a sírokba. A másik lényeges dolog pedig, hogy csak itt fordul elő, hogy nem az egész fegyver és nem épen kerül a sírba, hanem a *pars pro toto* elv alapján csak egy részét helyezték el a halott mellett.⁸⁶ A jelenségre egyébként Meroving párhuzamot is lehet találni: a pleidelsheimi

167. sírban a Tamási 52. sírhoz hasonló lánctöredéket találtak, bár a pleidelsheimi csak három szemből állt. Ebben az esetben is női sírról van szó (20–40 éves), azaz itt is ugyanazzal a céllal és ugyanazon az elven került a temetkezésbe, mint a tamási esetekben.⁸⁷

FEGYVERKOMBINÁCIÓK, TÚLFEGYVERKEZÉS

A vizsgált sírok közel felében, összesen 45 esetben egyetlen fegyver kerül elő (*9. kép 1*)⁸⁸ és ezek közül is a leggyakoribbak a lándzsák (27 sír), illetve ettől lényegesen elmaradva a *spathák* (8 sír) és a nyílhegyek (9 sír). Abban az esetben, ha egy temetkezésben mégis több fegyver került elő, fegyverkombinációról van szó (*9. kép 2*), amelynek több variációja lehet. Egyrészt az, amikor egy fegyvertípusból több darab van a sírban, ez értelemszerűen a nyílhegyeknél történik meg a leggyakrabban, akár 8–10 darab is (pl. Tamási-Csikólegelő 34. sír). A lándzsáknál egyetlen esetben fordul elő, hogy egy sírba több kerül belőlük, a Hegykő, Mező u. 1. sír, ahol egy fűzfalevél alakú lándzsa mellett találták az eddigi egyetlen díszített lándzsahegyet.⁸⁹ A *sax*oknál szintén egy esetben jelzi azt Bóna István, hogy esetleg még egy *sax* töredéke is lehet a tarsoly tartalma között, azonban ez a töredék apró mérete miatt kétséges. A *spatháknál* és pajszoknál pedig egyszer sem fordult elő, hogy egy sírba több került volna belőlük.

A másik lehetőség, hogy egy sírba több fegyvertípus is bekerüljön. Ennek szélsőséges változata a túlfegyverkezés,⁹⁰ amikor a síron belül közel- és távolharci fegyverek kombinálódnak, amelyet a harcos élete folyamán biztosan nem tudott volna egyszerre használ-

ni – még vadászatok során sem. Robert Reiß vizsgálatai azt bizonyítják, hogy a Meroving világban az Alsó-Rajna-vidéken is általában különválnak a közel- és távolharci fegyverek, ami véleménye szerint azt is bizonyítja, hogy a valós harcok során is ezt a két fő hadászati mintát alkalmazták,⁹¹ amely kiegészíti egymást.⁹² A kettős kombinációkból van a vizsgált anyagban a legtöbb (26, ebből 1 szórvány), ezek közül pedig a leggyakoribbnak a nyílhegy és a *sax* (7), ezután következik a lándzsa és a kard (6) és szinte ugyanilyen arányban kerül egymás mellé a lándzsa és a pajzs (5). A hármas kombinációk már lényegesen ritkábbak (16, ebből 1 szórvány), ahol kiugróan magas a kard-lándzsa-pajzs arány (10). A legkevesebb a négyes kombináció aránya (4), amely már a túlfegyverkezés kategóriájába tartozik, hiszen itt a kard mellé pajzs, lándzsa és nyílhegyek is kerülnek (pl. Szentendre-Pannoniatelep 44. sír). Valamint egyetlen példa ismert az ötös kombinációra (Tamási-Csikólegelő 42. sír): lándzsa, *spatha*, *sax*, nyílhegy, *umbo*. Szintén előfordul a közel- és távolharci fegyverek keveredése a kettes, kard-nyílhegy (pl. Rácalmás-Újtelep 4. sír), illetve a hármas, kard-pajzs-nyílhegy (pl. Kádárta-Ürgemező 7. sír) kombinációkban is, azonban ezek nagyon ritkák, mindössze egy-egy esetről van szó.

⁸⁶ KISS P. 2012, 146.

⁸⁷ KOCH 2001, 484.

⁸⁸ Ebből 5 szórvány.

⁸⁹ BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 31–33.

⁹⁰ BÓNA 1993a, 125–127; VIDA 2008, 74–75.

⁹¹ Ugyanezen kritériumok alapján Heiko Steuer négy csoportot állított fel a fegyverkombinációkat tekintve: 1. közelharci (test-test elleni) harc fegyverei (kard); 2. alakzatban harcolók fegyverei (gyalogsági döfőlándzsák); 3. távolsági fegyverek (íj és nyíl); 4. lovasfegyverzet/lovas felszerelés (lovassági döfőlándzsák) (STEUER 1968, 60–61).

⁹² REISS 2007, 212, 230–231.

A magányos fegyverek magas aránya azt bizonyíthatja, hogy a legtöbbször nem az életben használt fegyverek mindegyikét helyezték sírba, hiszen elég valószínűtlennek tűnik, hogy egy ember egyetlen fegyverrel rendelkezzen. Azt is fontos megjegyezni, hogy ilyenkor fából készült, fémszerelék nélküli fegyverekről is lehet szó, ami például egy pajzs esetében teljesen elképzelhető.⁹³ Ugyanez igaz egyébként a nyílhegyekre is, hiszen természetesen ezekhez kellett az íjak, amelyeknek maradványai azonban mindeddig nem kerültek elő a kérdéses területen. Ezért például Heinrich Härke szerint (de magam szerint sem) nem vezet helyes eredményre a fegyverkombinációkat teljes egészében visszavetíteni az egykori társadalomra, hiszen számolni kell az ilyen „láthatatlan” kombináció lehetőségével, valamint azzal is, hogy egyik-másik fegyver nem tartozott a temetkezési rítushoz.⁹⁴ Mindezekhez társul még az is, hogy esetleg egy-egy fegyver az értéke miatt

nem került a sírokba, hanem inkább generációkon keresztül öröklődött.⁹⁵ Erre a langobard írott forrásokban is találunk példát, habár gepida vonatkozásút: Turisind gepida király halott fia, Thorismod fegyvereivel ajándékozta meg Alboin langobard királyt.⁹⁶

A fegyverkombinációk tekintetében tehát az összes temetőt figyelembe véve a legtöbb a közelharc fegyverek dominanciájára utal (kard-lándzsa, kard-lándzsa-pajzs), ezzel szemben ritkábbak a könnyű és távolsági fegyverrel felszerelt harcosok (nyíl-*sax*, lándzsa-nyíl-*sax*), ugyanakkor bizonyos temetőkben ez az arány teljesen kiegyenlítődhöz, vagy meg is fordulhat (9. kép 3). Ilyen szempontból a legérdekesebbek a déli, vagyis a Vörs–Kajdacs fázis temetői, azon belül is elsősorban a kajdaci és a tamási temető, mivel az előbbiben a fegyveres férfiak 50%-a csak nyílhegygel temetkezett, illetve Tamásiban is a 15 fegyveres sír közül kilencben a könnyűfegyverzet elemei jelentek meg.⁹⁷

ÖSSZEFOGLALÁS

A sokféle elkülönített langobard fegyvertípus azt bizonyítja, hogy ezek a tárgyak fontos szerephez jutottak a vizsgált korban és helyen. A technikai jellegű megfigyelések több esetben magas szintű kovácsismereteket (damaszkolás) és jó minőségű alapanyagokat bizonyítanak. A típusok vizsgálata során néhány esetben fény derült a formákból adódó különböző funkciókra is, mint pl. *angók* esetében. A Meroving-kultúrkörben megtalálható párhuzamok ellenére egyértelművé vált az is, hogy az *angók* és a *saxok* esetében kialakultak formájukban szinte azokkal megegyező, de méretükben az eredetieknél kisebb – akár feleakkora – helyi jellegű változatok is. A fegyverkombinációk bizonyítják azt, hogy

a Bóna István által elkülönített északi (Szentendre) és a déli (Vörs–Kajdacs) fázisok nem csak temetkezési szokások és időrend szempontjából, de haditechnikai aspektusból is eltérnek egymástól. A déli fázisban lényegesen több nem csak az íjászmellékletes, de egyáltalán a könnyűfegyverzetű harcosok száma. Mindazonáltal sem a langobard fegyverek, sem pedig a fegyveresek témáját nem lehet itt lezárni, hanem foglalkozni kell a fegyverekhez kapcsolódó temetkezési szokásokkal, a temetőszerkezetekkel. A fegyver, mint tárgy keltezése nem könnyű feladat, tekintettel arra, hogy funkcionális dolog, aminek egy-egy jól bevált formája nagyon hosszú időn keresztül fennmarad, akár teljesen változatlanul, ezért

⁹³ KISS P. 2012, 148–149.

⁹⁴ HÄRKE 1992, 117–120.

⁹⁵ KISS P. 2012, 149.

⁹⁶ PAULUS DIACONUS I.24.

⁹⁷ A Cseh-medence vidékén is igen magas a fegyverrel temetkezők aránya (70%), de teljes fegyverzetű szinte alig található közöttük. Ellenben sok íjászmelléklettel ellátott sír ismert a területéről (TEJRAL 2005, 155).

nagyon fontos a kísérőleletek vizsgálata is. Megint más nézőpontot jelent az antropológia, valamint igen fontos az életkorok, illetve a nemek kérdése és a fegyveres sírok vázain

megfigyelhető traumás sérülések értelmezése is. Mindez azonban túlnyúlik jelen tanulmány keretein és egy következőnek a témáját képezi.

IRODALOM

FORRÁS

- PAULUS DIACONUS Paulus Diaconus: *A langobardok története (Historia Langobardorum)*. Középkori Krónikások. Szerk.: Gombos F. A. Brassó 1901.
- BEILHARZ 2005: Beilharz, D.: Vergangenes Inventar. Formale und interpretative Überlegungen zur Köcherbeigabe in merowingerzeitlichen Gräbern Mitteleuropas. In: *Reliquiae Gentium. Festschrift für Horst Wolfgang Böhme zum 65. Geburtstag* I. Wien 2005, 9–36.
- BLESL 2008: Blesl, C.: Gräber des 6. Jahrhunderts zwischen der Traisen und dem Wienerwald in Niederösterreich. In: *Kulturwandel in Mitteleuropa. Langobarden – Awaren – Slawen*. Hrsg.: Bemann, J. – Schmauder, M. Bonn 2008, 319–330.
- BUSCH 1989: *Die Langobarden von der Unterelbe nach Italien (Katalogteil)*. Hrsg.: R. Busch. Hamburg 1989, 82–335.
- BÓNA 1956: Bóna, I.: Die Langobarden in Ungarn. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 7 (1956) 183–244.
- BÓNA 1993: Bóna I.: *A hunok és nagykirályaik*. Budapest 1993.
- BÓNA 1993a: Bóna I.: A langobardok régészeti emlékei. Langobard temetkezés. Langobard fegyverzet. Langobard viselet. Langobard társadalom. In: Bóna I. – Cseh J. – Nagy M. – Tomka P. – Tóth Á.: *Hunok – gepidák – langobardok. Történeti régészeti tézisek és címszavak*. Magyar Őstörténeti Könyvtár 6. Szeged 1993.
- BÓNA–B. HORVÁTH 2009: Bóna I. – B. Horváth J.: *Langobardische Gräberfelder in West-Ungarn*. Monumenta Germanorum Archeologica Hungariae 6. Monumenta Langobardica. Budapest 2009.
- BÓNA–NAGY 2002: Bóna I. – Nagy M.: *Gepidische Gräberfelder am Theissgebiet* I. Monumenta Germanorum Archeologica Hungariae 1. Monumenta Gepidica. Budapest 2002.
- BÖHNER 1958: Böhner, K.: *Die fränkischen Altertümer des Trieres Landes. Germanische Denkmäler der Völkerwanderungszeit*. Serie B, Band 1. Berlin 1958.
- BÖRZSÖNYI 1912: Börzsönyi A.: Győri díszkard a régibb középkorból. *Archaeologiai Értesítő* 32 (1912) 34–38.
- CSIKY 2009: Csiky G.: *Az avar kori szúró és vágófegyverek. Osztályozás – tipológia – kronológia – technológia*. Doktori disszertáció. Budapest 2009.
- CSIKY 2012: Csiky G.: Az avar közelharc fegyverek története. Funkcionális megközelítés. *Erdélyi Dolgozatok* 6–7 (2011–2012) 2012, 71–91.
- DAHMLÖS 1997: von Dahmlös, U.: Francisca – bipennis – securis. Bemerkungen zu archäologischem Befund und schriftlicher Überlieferung. *Germania* 55 (1997) 141–165.
- DIE LANGOBARDEN 2008: *Die Langobarden. Das Ende der Völkerwanderung* (Katalogteil). Hrsg.: Rheinisches Landesmuseum Bonn. Darmstadt 2008.
- EVISON 1967: Evison, V. I.: The Dover ring-sword and other sword-rings and beads. *Archaeologia* 101 (1967) 63–118.
- FETTICH 1943: Fettich N.: *Győr története a népvándorlás korában*. Győr története a XIII. század közepéig 3. Győr 1943.
- FREEDEN 1991: von Freeden, U.: Awarische Funde in Süddeutschland? *Jahrbuch der Römisch-Germanischen Zentralmuseums* 38 (1991) 598–627.

- FREEDEN–VIDA 2007: von Freeden, U. – Vida, T.: Ausgrabung des langobardenzeitlichen Gräberfeldes von Szólád, Komitat Somogy, Ungarn. *Germania* 85 (2007) 359–384.
- FÜZES 1964: Fűzes, F. M.: Die Pflanzenfunde des langobardischen Gräberfeldes von Vörs. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 16 (1964) 409–442.
- HÄRKE 1992: Härke, H.: *Angelsächsische Waffengräber des 5. bis 7. Jahrhunderts*. Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters 6. Köln 1992.
- HÜBENER 1980: Hübener, H.: Eine studie zu den Beilwaffen der Merowingenzeit. *Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters* 8 (1980) 65–127.
- KALMÁR 1943: Kalmár J.: Népvándorlás korabeli akasztóhorgok és veretek. *Archaeologiai Értésítő* 4 (1943) 149–159.
- KALMÁR 1945: Kalmár J.: Az avar nyílhegy. *Archaeologiai Értésítő* 5–6 (1944–1945) 1945, 283–293.
- KISS 2012: Kiss P. A.: „Nem a hadnak soka-sága...” – Megjegyzések a Tisza-vidéki gepida fegyveres réteg összetételéhez. In: *Középkortörténeti Tanulmányok* 7. Szerk.: Kiss P. A. – Piti F. – Szabados Gy. Szeged 2012, 135–164.
- KISS–NEMESKÉRI 1964: Kiss, A. – Nemeskéri, J.: Das langobardische Gräberfeld von Mohács. *A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve* 9 (1964) 95–128.
- KOCH 1977: Koch, U.: *Das Reihengräberfeld bei Schretzheim*. Germanische Denkmäler der Völkerwanderungszeit 2. Serie A, Band 13. Berlin 1977.
- KOCH 2001: Koch, U.: *Das alamannisch-fränkische Gräberfeld bei Pleidelsheim*. Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg 60. Stuttgart 2001.
- LOHRKE 2004: Lohrke, B.: *Kinder in der Merowingenzeit. Gräber von Mädchen und Jungen in der Alemannia*. Freiburger Beiträge zur Archäologie und Geschichte des ersten Jahrhunderts 9. Freiburg 2004.
- MARTIN 1989: Martin, M.: Bemerkungen zur chronologischen Gliederung der frühen Merowingerzeit. *Germania* 67 (1989) 121–141.
- MENGHIN 1983: Menghin, W.: *Das Schwert im Frühen Mittelalter. Chronologisch-typologische Untersuchungen zu Langschwertern aus germanischen Gräbern des 5. bis 7. Jahrhunderts n. Chr.* Stuttgart 1983.
- REISS 2007: Reiß, R.: Nahkampf und Fernkampf in der Merowingenzeit. Eine Studie über Waffentechnik und Kampfweise der Franken vom ausgehenden 5. bis zur Mitte des 8. Jahrhunderts n. Chr. In: Festschrift für Wilfried Menghin zum 65. Geburtstag. *Acta Praehistorica et Archaeologica* 39 (2007) 211–244.
- RIESCH 2002: Riesch, H.: *Pfeil und Bogen zur Merowingenzeit. Eine Quellenkunde und Rekonstruktion des Frühmittelalterlichen Bogenschießens*. Karfunkel-Verlag, Weld-Michelbach 2002.
- SÁGI 1960: Sági K.: A vörsi langobard temető. *Archaeologiai Értésítő* 87 (1960) 52–60.
- SÁGI 1963: Sági K.: A vörsi langobard temető újabb ásatási eredményei. *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 1 (1963) 39–80.
- SCHMIDTOVÁ–RUTTKAY 2008: Schmidtová, J. – Ruttkay, M.: Das langobardische Gräberfeld von Bratislava-Rusovce. In: *Kulturwandel in Mitteleuropa. Langobarden – Awaren – Slawen*. Hrsg.: Bemann, J. – Schmauder, M. Bonn 2008, 377–398.
- SCHNURBEIN 1975: von Schnurbein, Z.: Zum Ango. In: *Studien zur Vor- und Frühgeschichtliche Archäologie. Festschrift für Joachim Werner zum 65. Geburtstag*. Szerk.: Kossack, G. – Ulbert, G. München 1975, 411–433.
- SÖTÉR 1893: Sötér Á.: Népvándorlaskori sírmező a bezenyei papréti birtokon Mosony megyében. *Archaeologiai Értésítő* 13 (1893) 210–222.
- STEUER 1968: Steuer, H.: Zur Bewaffung und Sozialstruktur der Merowingerzeit. Ein Beitrag zur Forschungsmethode. *Nachrichten aus Niedersachsens Urgeschichte* 37 (1968) 18–87.

- STEUER 1987: Steuer, H.: *Helm und Ringschwert. Prunkbewaffnung und Rangabzeichen germanischer Krieger. Eine Übersicht.* Studien zur Sachsenforschung 6 (1987) 190–236.
- TEJRAL 1976: Tejral, J.: *Grundzüge der Völkerwanderungszeit in Mähren.* Studie Archeologického ústavu česlovenské akademie věd n brně 2. Praha 1976.
- TEJRAL 2005: Tejral, J.: Zum Unterscheidung des vorlangobardischen und elbgermanisch langobardischen Nachlasses. In: *Die Langobarden. Herrschaft und Identität.* Forschungen zur Geschichte des Mittelalters 9. Hrsg.: Pohl, W. – Erhardt, P. Wien 2005, 103–200.
- TOMKA 2005: Tomka, P.: Langobardenforschung in Nordwestungarn. In: *Die Langobarden. Herrschaft und Identität.* Hrsg.: Pohl, P. – Erhardt, P. Wien 2005, 247–264.
- VIDA 2008: Vida, T.: Die Langobarden in Pannonien. In: *Die Langobarden. Das ende der Völkerwanderung.* Hrsg.: Rheinisches Landesmuseum Bonn. Darmstadt 2008, 72–89.
- VADAY 2008: Vaday A.: A ménfőcsanaki langobard temető. In: *Jöttek-mentek. Langobardok és avarok a Kisalföldön (Kiállításvezető).* A Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Kiállításvezetője 3. Szerk.: Molnár A. – Nagy A. – Tomka P. Győr 2008, 46–54.
- WERNARD 1998: Wernard, J.: Hic scramasaxi loquuntur. Typologisch-chronologische Studie zum einschneidigen Schwert der Merowingerzeit in Süddeutschland. *Germania* 76 (1998) 747–787.
- WERNER 1962: Werner, J.: *Die Langobarden in Pannonien. Beiträge zur Kenntnis der langobardischen Bodenfunde vor 568.* München 1962.

LANGOBARD WARRIORS IN HUNGARY I. TYPES AND COMBINATIONS

This study classifies the Langobard weapons in Hungary and examines their combinations. In some cases the function is obvious, or at least deducible. Among the spears, we can find five main and several subtypes where the angos were certainly used as throwing weapons. The two main types of the swords vary mostly in the quality – the better ones have pattern damascened blades. Almost every swordmount (such as the rings of Ringschwerts, lintels, etc.) have accurate Merovingian analogies. From the three existing types of sax, the most common one is the Kurzsax in the examined area. There is an interesting phenomenon among the angos and Kurzsaxes: these weapons are more or less perfect replicas of Merovingian weapons but their size is reduced, up to the half of the original ones. The only axe that was found in the examined area does not relate to the Merovingian franciskas neither in shape, nor in function; moreover, it is not even sure that the finding was used as a weapon, it could be a simple household object as well.

The shapes of the arrowheads are almost as varied as in the case of spears: altogether there are four main types. Those arrowheads which have barbs could be used as hunting weapons. The only punched-bladed arrowhead is not sure to have been used as lighting, and experimental archaeological data do not definitely support this theory. In some cases, especially when the arrowheads were in one pile in the grave, tiny buckles and quiverrings were observed near the piles. This could indicate the presence of quivers in the grave.

There are three main forms of shields, from the former tapered ones to the later hemispherical weapons. We only know two cases where a little piece of hauberk was found. Neither were man's graves but a woman's and a child's (little girl's) grave. Apparently they did not use the hauberk as a weapon but kept it with a protective purpose. By the pars pro toto principle the piece represented the protection of the whole object.

Almost half of the analysed graves contained only one weapon but this does not necessarily equal the number of weapons that were used in real life. The langobards put several arrowheads into the graves (up to 8-10 pieces), but there is only one case where the spears were doubled (Hegykö). There are no reports about any doubled swords or saxes in the examined area. The most common weapon combinations consist of two or three types (mainly spears, swords and shields). In some rare cases, the German habit of "overweaponing" is recognizable in the Langobard graves too; there is an example even for a five-type combination. Considering all of the analysed cemeteries, the graves with heavy male weapons dominated mostly. Considering the cemeteries that belong to the southern phase, this proportion can be balanced or even turned, which may indicate technical differences in military between the northern and southern phases.

1. táblázat. A magyarországi fegyveres langobard sírok katalógusa (486–489. oldal)

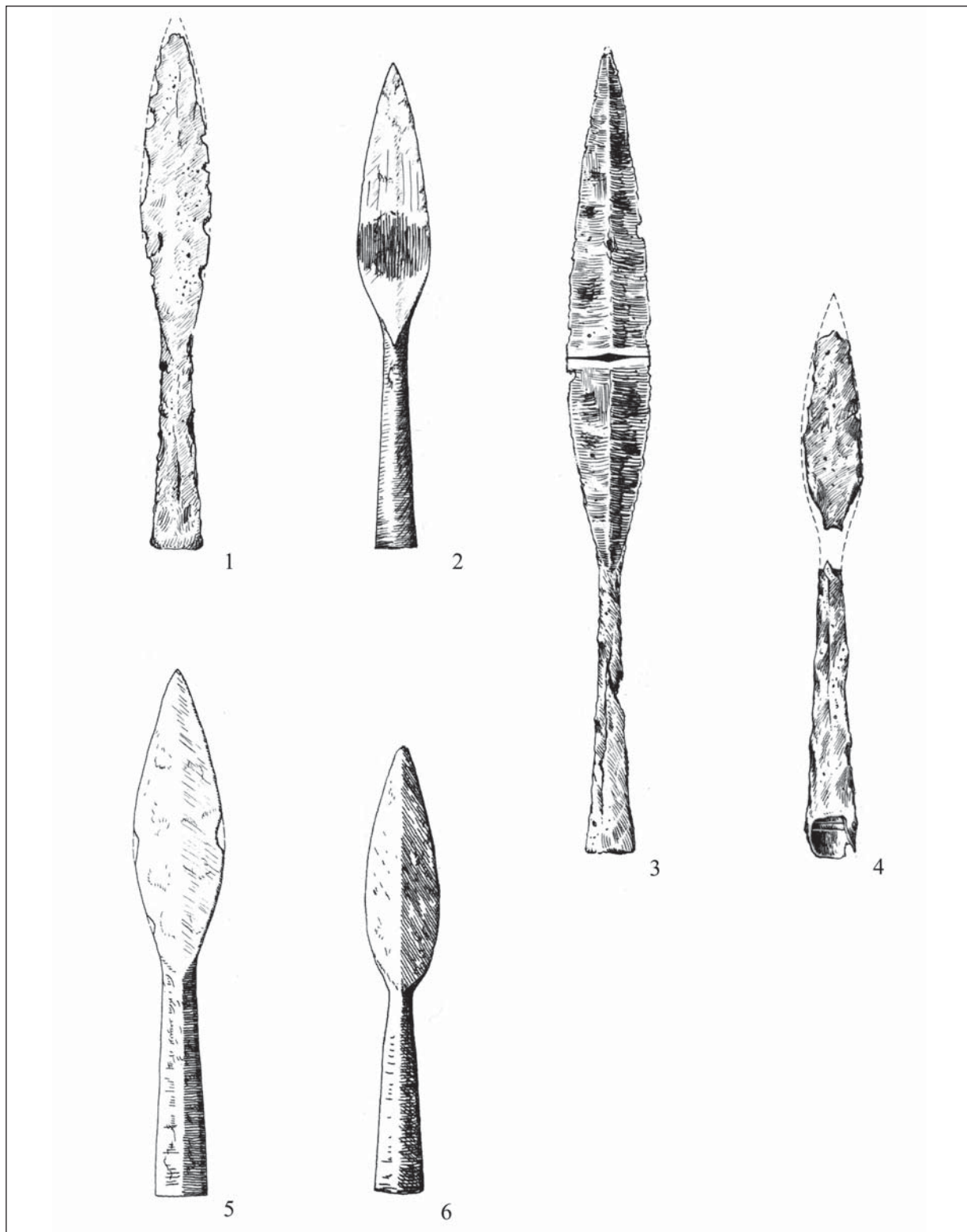
Table 1. Catalogue of Langobard warriors' graves in Hungary (pp. 486–489)

<i>Lelőhely</i>	<i>Lándzsa</i>	<i>Spatha</i>	<i>Sax</i>	<i>Nylhegy</i>	<i>Balta</i>	<i>Umbo/ pajzsfogó</i>	<i>Irodalom</i>
Bezenye-Papré, szórvány	x						BÓNA 1956, 193.
Bezenye-Papré 3. sír		x					SÓTÉR 1893, 214.
Bezenye-Papré 4. sír	x						SÓTÉR 1893, 214.
Bezenye-Papré 15. sír	x	x					SÓTÉR 1893, 216, 3. kép, 7. kép
Bezenye-Papré 23. sír	x						SÓTÉR 1893, 218, 1. kép
Bezenye-Papré 24. sír	x						SÓTÉR 1893, 218, 2. kép
Bezenye-Papré 28. sír	x						SÓTÉR 1893, 218, 5. kép
Bezenye-Papré 56. sír	x						SÓTÉR 1893, 222, 3. kép
Bezenye-Papré 64. sír		x					SÓTÉR 1893, 222, 10. kép
Gyirmót, szórvány		x					BÖRZSÖNYI 1912, 34–38; FETTICH 1943, 9–11.
Gyirmót-Homokdomb 9. sír	x						TOMKA 2005, 250, Abb. 5. 9: 3.
Gyirmót-Homokdomb 17. sír	x						TOMKA 2005, 250, Abb 5. 17: 10.
Gyöng-Vásártér u. 2. sír	x						BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 28, Taf. 2.
Gyöng-Vásártér u. 6. sír			x			x	BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 30, Taf. 3.
Hegykő-Mező u. 1. sír	2 db	x				x	BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 31–32, Taf. 4.
Hegykő-Mező u. 6. sír			x	x			BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 34, Taf. 5.
Hegykő-Mező u. 14. sír	x		x				BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 36–37, Taf. 6.
Hegykő-Mező u. 26. sír	x	x					BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 41, Taf. 9.
Hegykő-Mező u. 30. sír	x	x					BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 41, Taf. 9.
Hegykő-Mező u. 33. sír		x	x				BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 41, Taf. 11, Taf. 88, Taf. 130.
Hegykő-Mező u. 34. sír					x		BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 42–43, Taf. 10, Taf. 119–122, Taf. 131.
Hegykő-Mező u. 40. sír	x						BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 44, Taf. 11, Taf. 128.
Hegykő-Mező u. 49. sír			x				BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 45, Taf. 11.
Hegykő-Mező u. 55. sír				x			BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 47, Taf. 12.
Hegykő-Mező u. 56. sír			x				BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 47, Taf. 12, Taf. 126, Taf. 128.
Hegykő-Mező u. 60. sír				x			BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 48, Taf. 12, Taf. 91, Taf. 126.
Hegykő-Mező u. 61. sír				3 db			BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 48–49, Taf. 13. 90.
Hegykő-Mező u. 62. sír				9 db			BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 49, Taf. 13, Taf. 90, Taf. 92, Taf. 124, Taf. 126, Taf. 132–133.
Hegykő-Mező u. 64. sír	x	x	x			x	BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 50, Taf. 14, Taf. 90, Taf. 129, Taf. 131.

Hegykő-Mező u. 67. sír	x		x			BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 51, Taf. 14, Taf. 92, Taf. 128.
Hegykő-Mező u. 70. sír	x	x				BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 52–53, Taf. 16, 126, 128, 130.
Hegykő-Mező u. 73. sír	x	x			x	BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 53–54, Taf. 17, 93, 128–130.
Hegykő-Mező u. 75. sír			x	2 db	x	BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 55, Taf. 16, 126.
Hegykő-Mező u. 80. sír	x				x	BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 56, Taf. 18, 95, 127, 131, 134.
Kajdacs-Homokbánya 5. sír				2 db		BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 62, Taf. 21, Taf. 139.
Kajdacs-Homokbánya 21. sír				2 db		BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 66, Taf. 23, Taf. 139.
Kajdacs-Homokbánya 22. sír	x					BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 66–67, Taf. 24, Taf. 138, Taf. 140.
Kajdacs-Homokbánya 24. sír				7 db		BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 68–69, Taf. 23, Taf. 138, Taf. 140.
Kajdacs-Homokbánya 31. sír	x	x	x		x	BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 70–72, Taf. 26, Taf. 82, Taf. 137–138.
Kajdacs-Homokbánya 35. sír				x		BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 73, Taf. 25, Taf. 137.
Kajdacs-Homokbánya 40. sír	x	x			x	BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 75, Taf. 27, Taf. 138, Taf. 140, Taf. 177.
Kádárta-Ürgemező 1. sír	x					BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 78–80, Taf. 29.
Kádárta-Ürgemező 3. sír			x			BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 80, Taf. 29.
Kádárta-Ürgemező 7. sír		x		2 db	x	BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 81, Taf. 29, Taf. 177.
Kápolnásnyék-Kastélykert 3. sír	x					BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 84, Taf. 30, Taf. 141.
Máza 2. sír	x					BÓNA 1993a, 125.
Mohács-Farostlemezgyár "A" sír				4 db		KISS–NEMESKÉRI 1964, 95, 118, Abb. 12.
Ménfőcsanak-Bevássárló központ 227. sír				5 db		VADAY 2008, 50, 51/2. kép
Mosonszentjános-Kavicsbánya II. sír	x	x			x	BUSCH 1989, 288–290.
Nagytétény (Bicske-)Óbarok	x	x				BÓNA 1993a, 125.
Pilisvörösvár	x	x			x	BÓNA 1956, 194, Taf. XLVII. 5.
Pomáz	x					BÓNA 1993a, 125.
Rácalmás-Újtelep 4. sír		x		7 db		BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 88, Taf. 33, Taf. 145.
Rácalmás-Újtelep 15. sír		x			x	BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 90, Taf. 35, Taf. 145.
Szekszárd környéke		x			x	BÓNA 1956, 194, Taf. LIII–LIV.
Szentendre-Pannóniatelep 8. sír	x					BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 95–96, Taf. 37, Taf. 155, Taf. 160.

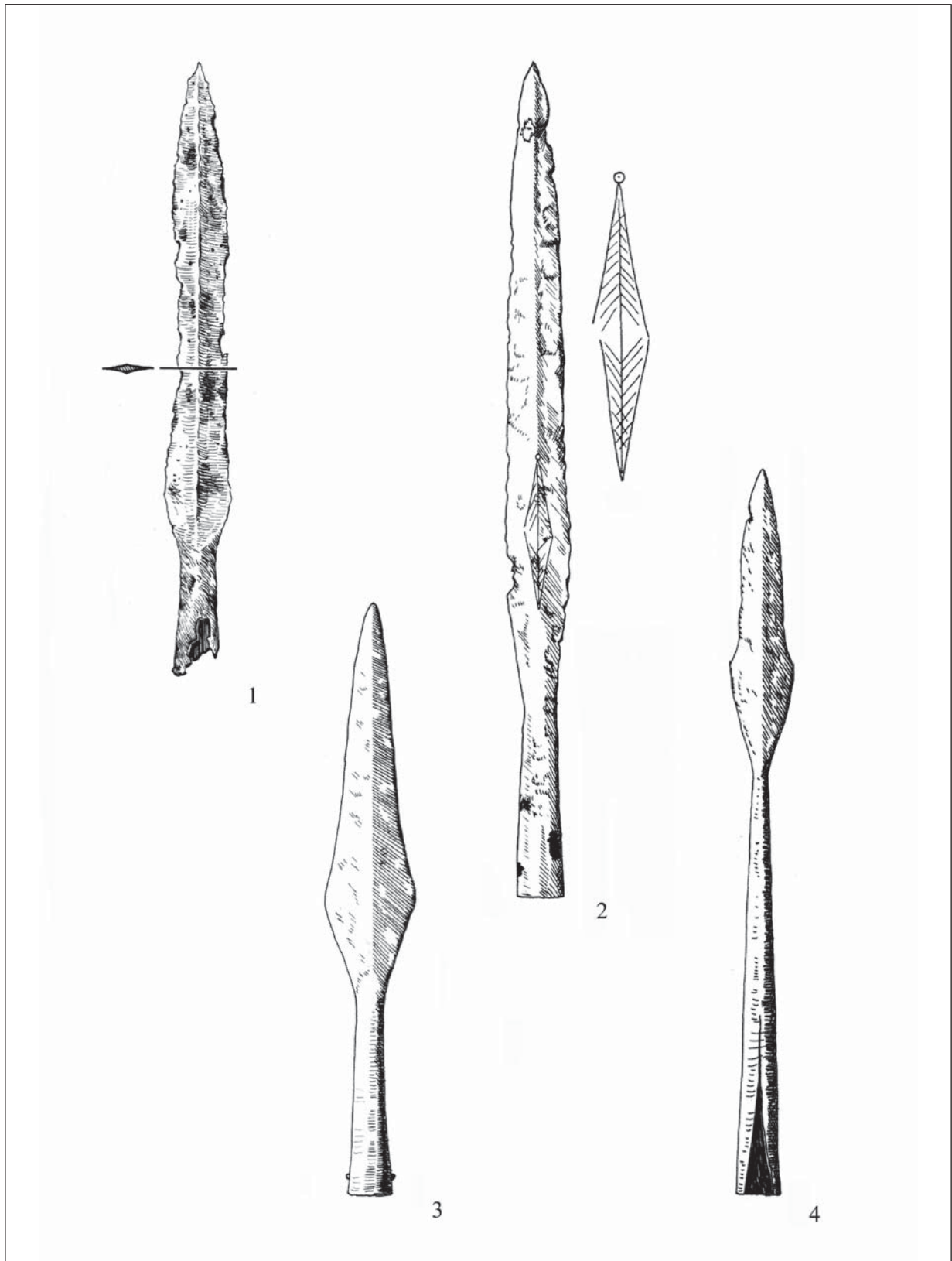
Szentendre-Pannóniatelep 9. sír	x					BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 96, Taf. 27, Taf. 105, Taf. 155–160.
Szentendre-Pannóniatelep 14. sír	x	x	x			BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 98–99, Taf. 38, Taf. 105, 158–159.
Szentendre-Pannóniatelep 15. sír	x					BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 99–100, Taf. 38, Taf. 105, Taf. 155, Taf. 159, Taf. 162.
Szentendre-Pannóniatelep 17. sír	x					BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 101, Taf. 39, Taf. 105, Taf. 160.
Szentendre-Pannóniatelep 25. sír	x	x				BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 101–102, Taf. 40, Taf. 106, Taf. 156, Taf. 158, Taf. 160.
Szentendre-Pannóniatelep 32. sír	x					BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 107–108, Taf. 43, Taf. 155–156, Taf. 160.
Szentendre-Pannóniatelep 44. sír	x	x	x		x	BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 113, Taf. 46, Taf. 159.
Szentendre-Pannóniatelep 45. sír	x					BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 115, Taf. 45, Taf. 108, Taf. 159.
Szentendre-Pannóniatelep 46. sír			x	3 db		BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 115–116, Taf. 47, Taf. 58, Taf. 156.
Szentendre-Pannóniatelep 49. sír	x	x	x		x	BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 117–118, Taf. 48, Taf. 109, Taf. 156–159.
Szentendre-Pannóniatelep 50. sír			x		x	BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 118, Taf. 47.
Szentendre-Pannóniatelep 81. sír	x	x			x	BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 130, Taf. 54, Taf. 156, Taf. 158, Taf. 160–161.
Szentendre-Pannóniatelep 82. sír			x	2 db		BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 130–132, Taf. 55, Taf. 156, Taf. 158, Taf. 160.
Szentendre-Pannóniatelep 83. sír	x	x			x	BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 132–133, Taf. 55, Taf. 156–157.
Szentendre-Pannóniatelep 84. sír	x	x			x	BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 133, Taf. 56, Taf. 84.
Szentendre-Pannóniatelep 89. sír				3 db		BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 133, Taf. 56, Taf. 84, Taf. 159.
Szólád-Kertek mögött 1. sír	x					VIDA 2008, 79, Abb. 6.
Szólád-Kertek mögött 3. sír		x				VIDA 2008, 79.
Szólád-Kertek mögött 5. sír		x				VIDA 2008, 79.
Szólád-Kertek mögött 13. sír	x					FREEDEN–VIDA 2007, 366.
Szólád-Kertek mögött 16. sír	x	x				FREEDEN–VIDA 2007, 366.
Szólád-Kertek mögött 18. sír		x				FREEDEN–VIDA 2007, 366.
Szólád-Kertek mögött 20. sír		x				FREEDEN–VIDA 2007, 366.
Tamási-Csikólegelő 2–3. sír	x					BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 137, Taf. 59, Taf. 174, Taf. 178.
Tamási-Csikólegelő 9. sír	x					BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 143, Taf. 59, Taf. 98, Taf. 178.

Tamási-Csikólegelő 11. sír			x			BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 144, Taf. 62, Taf. 98.
Tamási-Csikólegelő 14. sír				x		BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 145–146, Taf. 62, Taf. 174, Taf. 178–179.
Tamási-Csikólegelő 20. sír			x	10 db		BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 147–148, Taf. 64, Taf. 100, Taf. 178.
Tamási-Csikólegelő 24. sír	x	x			x	BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 150, Taf. 66, Taf. 101, Taf. 173, Taf. 176–177.
Tamási-Csikólegelő 28. sír		x	x		x	BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 152–153, Taf. 68, Taf. 102, 174–175.
Tamási-Csikólegelő 31. sír	x		x	3 db		BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 154, Taf. 72, Taf. 174, Taf. 176, Taf. 178.
Tamási-Csikólegelő 34. sír			x	10 db		BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 155, Taf. 68–70, Taf. 102, Taf. 175, Taf. 178.
Tamási-Csikólegelő 39. sír	x					BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 159, Taf. 73, Taf. 103, Taf. 174.
Tamási-Csikólegelő 40. sír				4 db		BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 159–160, Taf. 70, Taf. 103, Taf. 173, Taf. 178.
Tamási-Csikólegelő 41. sír				3 db		BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 160, Taf. 75, Taf. 103, Taf. 174.
Tamási-Csikólegelő 42. sír	x	x	x	x	x	BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 160–162, Taf. 74–75, Taf. 103, Taf. 173–174, Taf. 176–177, Taf. 180.
Tamási-Csikólegelő 48. sír			x	2 db		BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 163, Taf. 76, Taf. 174.
Tamási-Csikólegelő 53. sír			x	4 db		BÓNA–B. HORVÁTH 2009, 166–168, Taf. 76, Taf. 178.
Várpalota-Unio homokbánya "A" sír	x				x	BÓNA 1956, 191, Taf. XXXIX. 8.
Várpalota-Unio homokbánya 3. sír	x				x	BÓNA 1956, 187, Taf. XXXIX. 6.
Várpalota-Unio homokbánya 11. sír	x	x			x	BÓNA 1956, 189, Taf. XXX.
Várpalota-Unio homokbánya 25. sír	x	x			x	BÓNA 1956, 190, Taf. XXXIX.
Vörs-Tótok dombja 3. sír	x				x	SÁGI 1960, 53.
Vörs-Tótok dombja 5. sír	x				x	SÁGI 1960, 55.

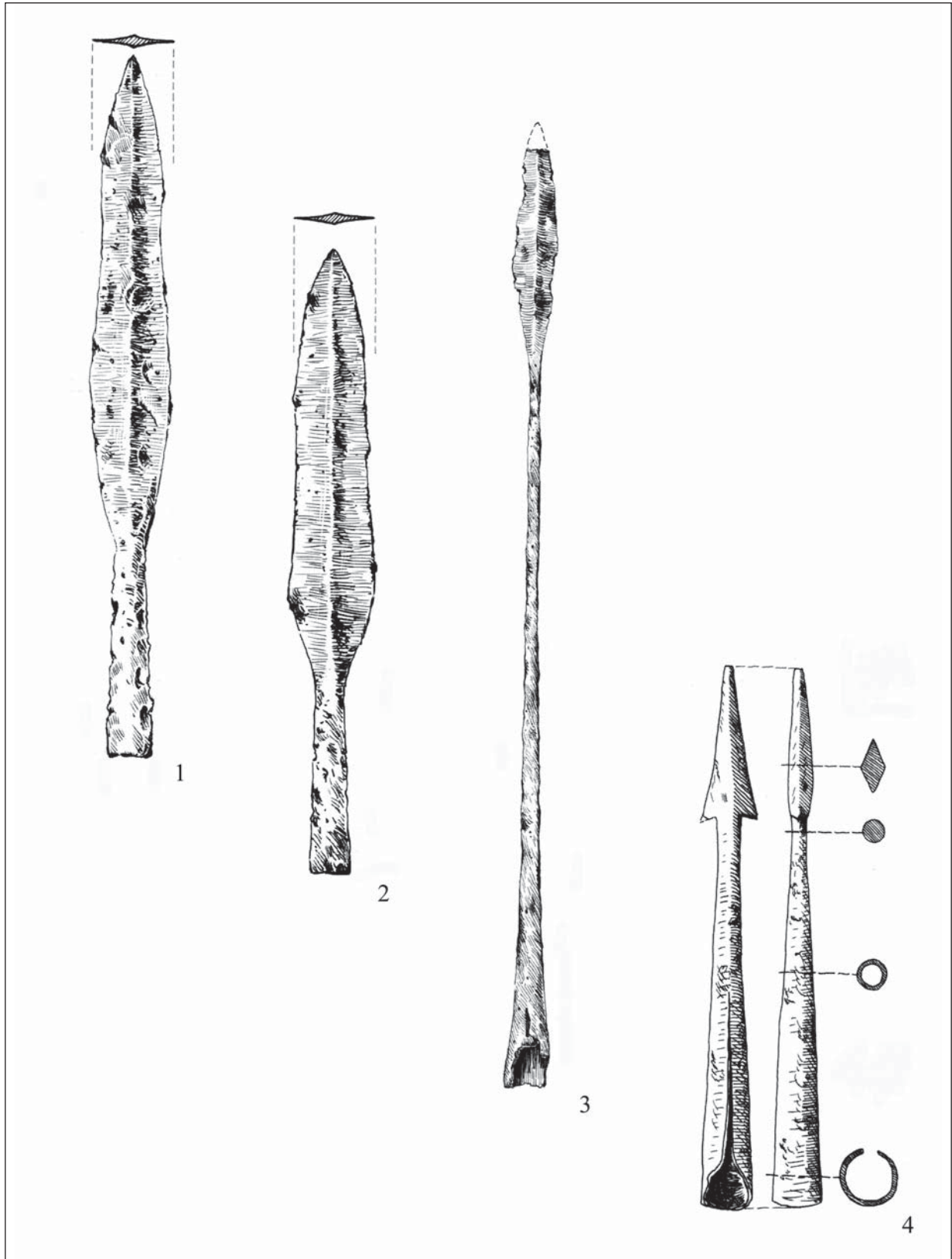
1. kép. 1–4. Fűzfalevél alakú lándzsák. 1: Gyöng, Vásártér utca 2. sír; 2: Hegykő, Mező utca 80. sír;
3: Szentendre-Pannoniatelep 44. sír; 4: Tamási-Csikólegelő 24. sír. 5–6. Babérlevél alakú lándzsák.
5: Hegykő, Mező utca 70. sír; 6: Hegykő, Mező utca 64. sír

Fig. 1. 1–4. Willowleaf-shaped spears. 1: Gyöng, Vásártér utca, Grave 2; 2: Hegykő, Mező utca, Grave 80;
3: Szentendre-Pannoniatelep, Grave 44; 4: Tamási-Csikólegelő, Grave 24. 5–6. Bay leaf-shaped spears.
5: Hegykő, Mező utca, Grave 70; 6: Hegykő, Mező utca, Grave 64

2. kép. 1–2. Nádlevel alakú lándzsák. 1: Szentendre-Pannóniatelep 49. sír; 2: Hegykő, Mező utca 1. sír.
 3–4. Rombikus alakú lándzsák. 3: Hegykő, Mező utca 26. sír; 4: Hegykő, Mező utca 67. sír

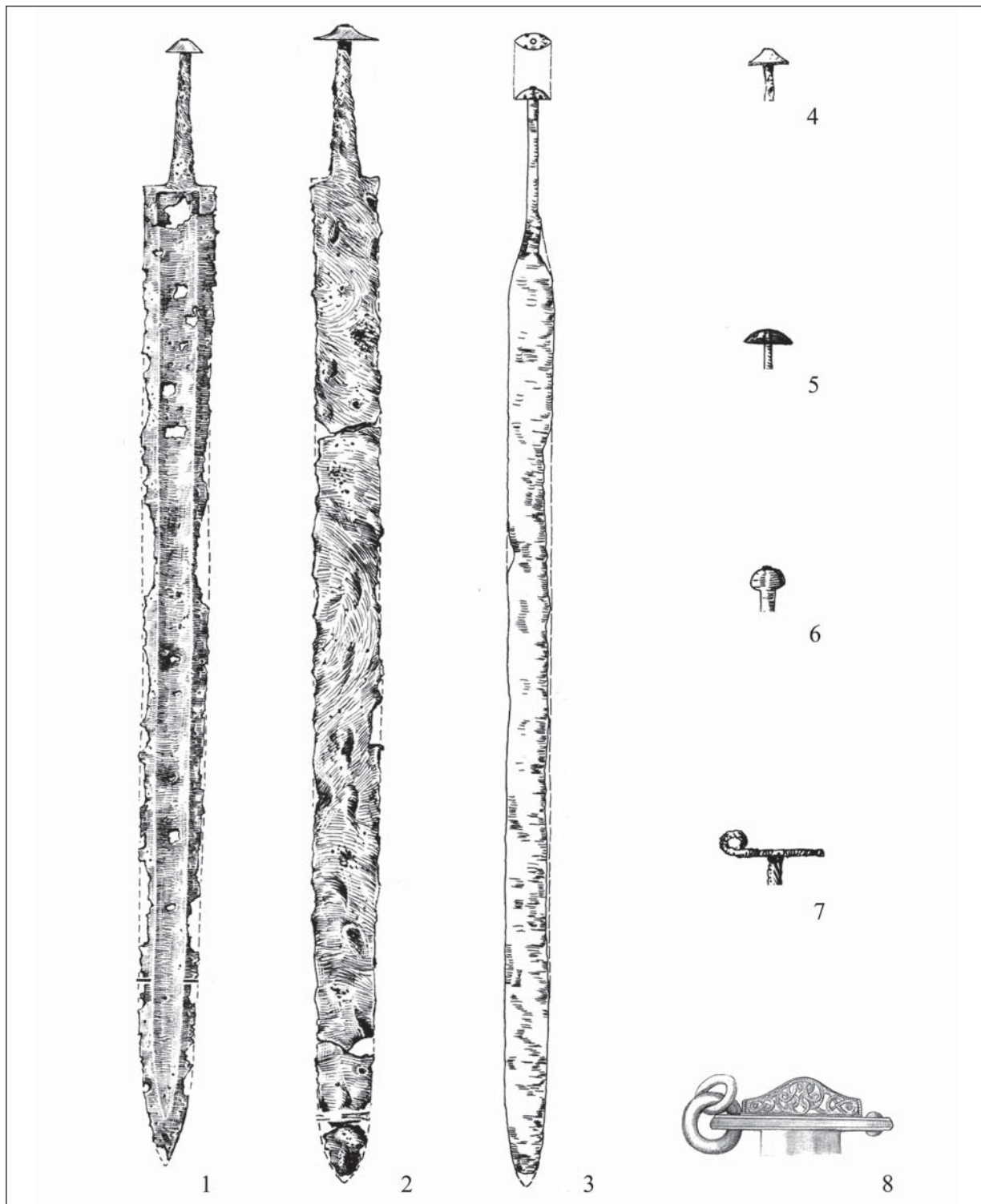
Fig. 2. 1–2. Reedleaf-shaped spears. 1: Szentendre-Pannoniatelep, Grave 49; 2: Hegykő, Mező utca, Grave 1.
 3–4. Rhombic-shaped spears. 3: Hegykő, Mező utca, Grave 26; 4: Hegykő, Mező utca, Grave 67

3. kép. 1–2. Helmitzheim-típusú lándzsák. 1: Szentendre-Pannóniatelep 14. sír, 2: Szentendre-Pannóniatelep 15. sír.
 3: Ango: Szentendre-Pannóniatelep 45. sír. 4: Egyedi típus: Hegykő, Mező utca 40. sír

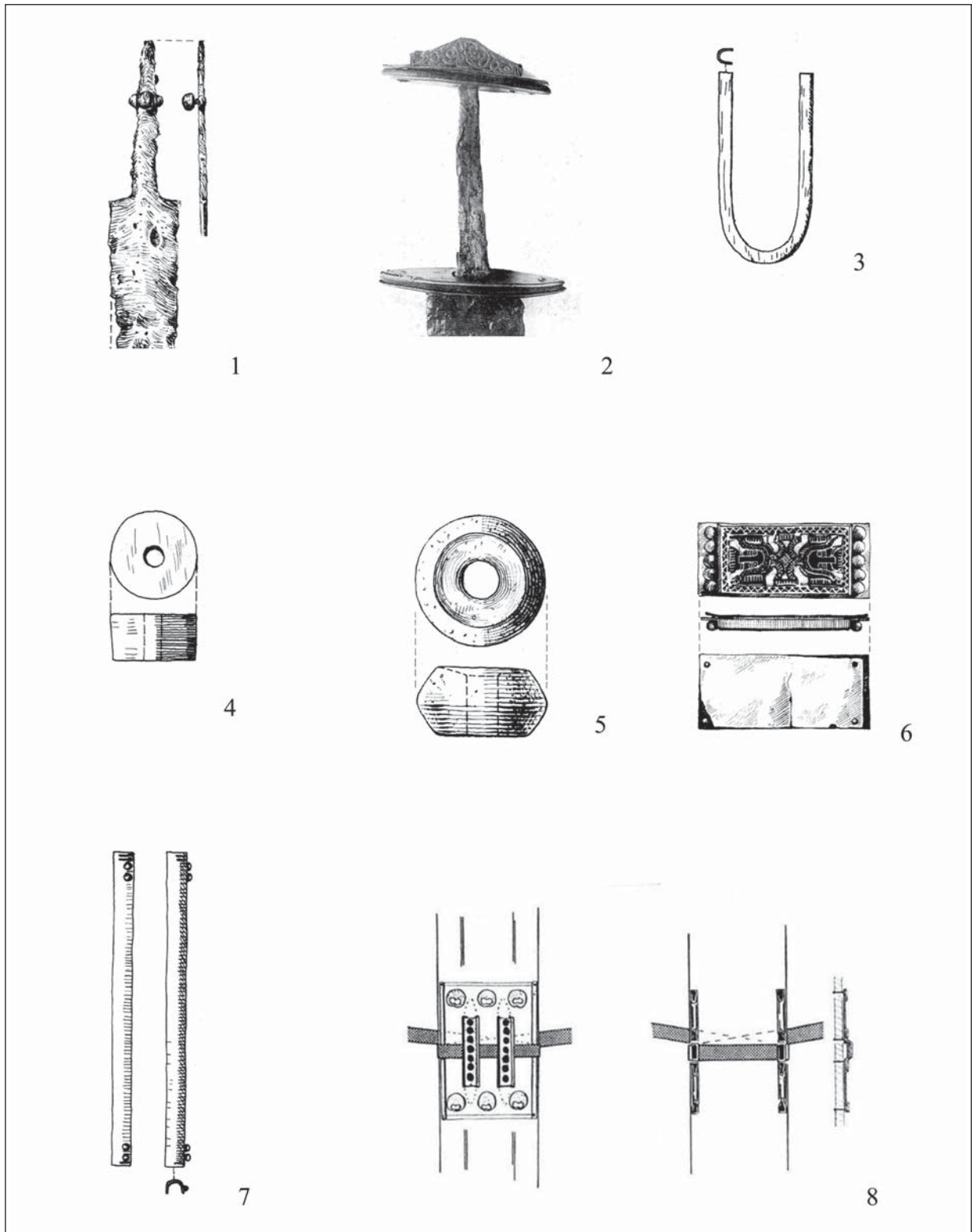
Fig. 3. 1–2. Helmitzheim-type spears. 1: Szentendre-Pannóniatelep, Grave 14; 2: Szentendre-Pannóniatelep, Grave 15. 3: Ango: Szentendre-Pannóniatelep, Grave 45. 4: Unique type spear: Hegykő, Mező utca, Grave 40

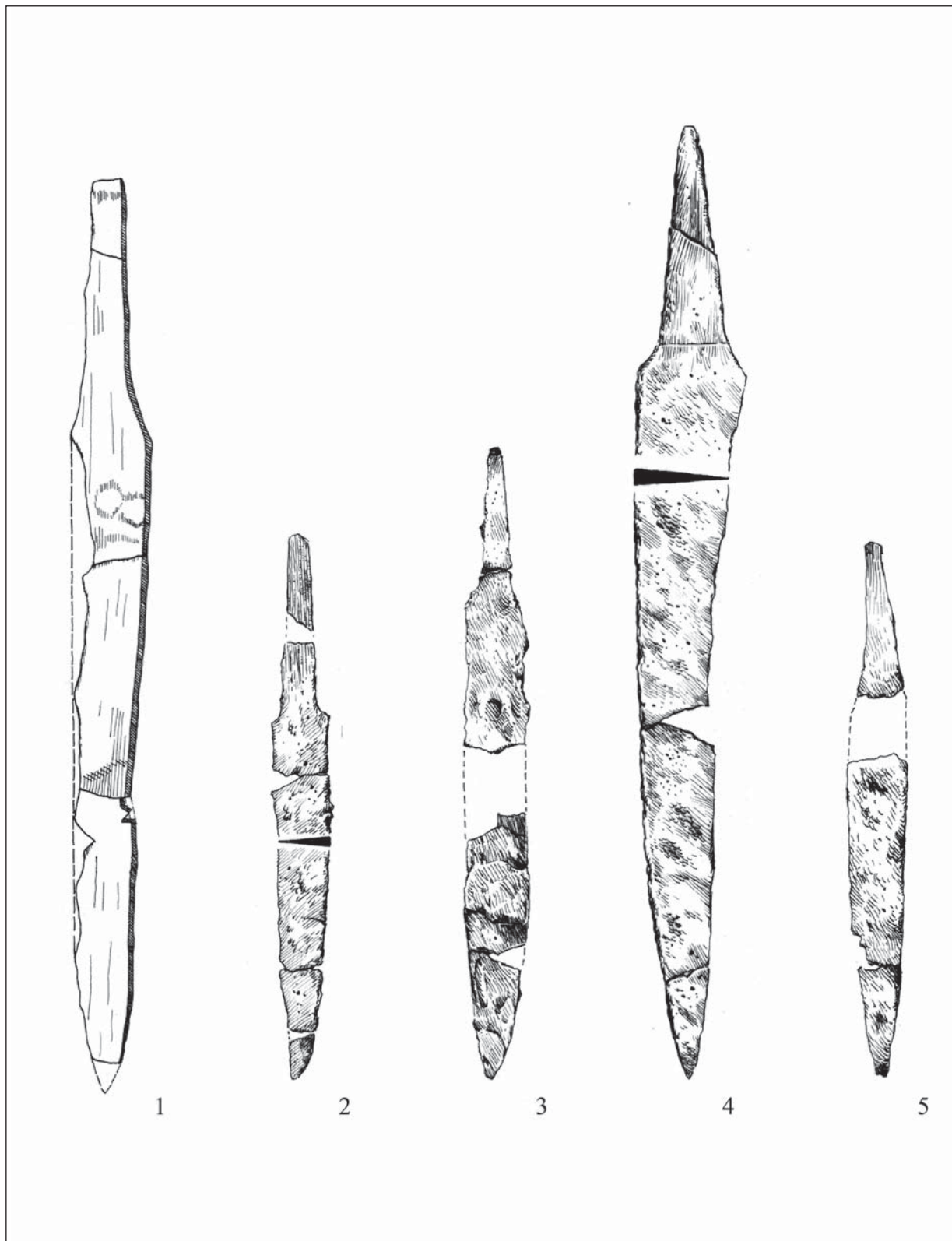
4. kép. 1. Vércsatornával ellátott pengéjű kard: Kádárta-Ürgemező 7. sír. 2–3. Vércsatorna nélküli kardok.
2: Szentendre-Pannóniatelep 44. sír; 3: Hegykő, Mező utca 33. sír. 4–6. Markolatgombok.
4: Kajdacs-Homokbánya 31. sír; 5: Hegykő, Mező utca 30. sír; 6: Hegykő, Mező utca 64. sír. 7–8. Ringschwert.
7: Rácalmás-Újtelep 15. sír; 8: Gyirmót, szórvány

Fig. 4. 1. Sword with fuller: Kádárta-Ürgemező, Grave 7. 2–3: Sword without a fuller.
2: Szentendre-Pannóniatelep, Grave 44; 3: Hegykő, Mező utca, Grave 33. 4–6. Pommels. 4: Kajdacs-Homokbánya,
Grave 31; 5: Hegykő, Mező utca, Grave 30; 6: Hegykő, Mező utca, Grave 64. 7–8. Ringschwert.
7: Rácalmás-Újtelep, Grave 15; 8: Gyirmót, stray find

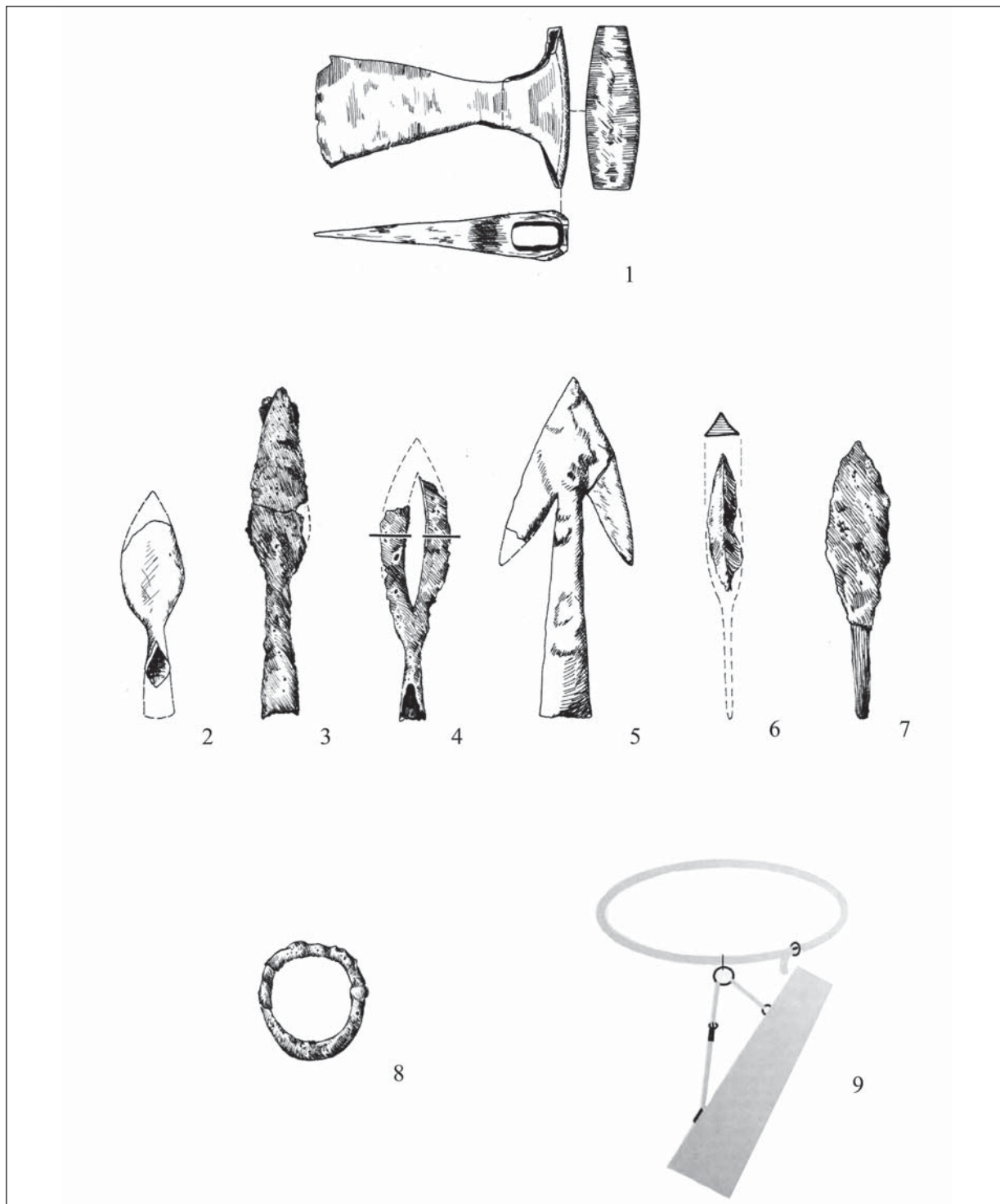
5. kép. Kardszerelekek. 1: Szentendre-Pannóniatelep 25. sír; 2: Gyirmót, szórvány; 3: Hegykő, Mező utca 64. sír; 4: Hegykő, Mező utca 30. sír; 5: Szentendre-Pannóniatelep 14. sír; 6: Szentendre-Pannóniatelep 34. sír; 7: Hegykő, Mező utca 30. sír; 8: A kard felfüggesztésének módja (MARTIN 1989 nyomán)

Fig. 5. Sword mountings. 1: Szentendre-Pannóniatelep, Grave 25; 2: Gyirmót, stray find; 3: Hegykő, Mező utca, Grave 64; 4: Hegykő, Mező utca, Grave 30; 5: Szentendre-Pannóniatelep, Grave 14; 6: Szentendre-Pannóniatelep, Grave 34; 7: Hegykő, Mező utca, Grave 30; 8: Way of sword-hanging (after MARTIN 1989)

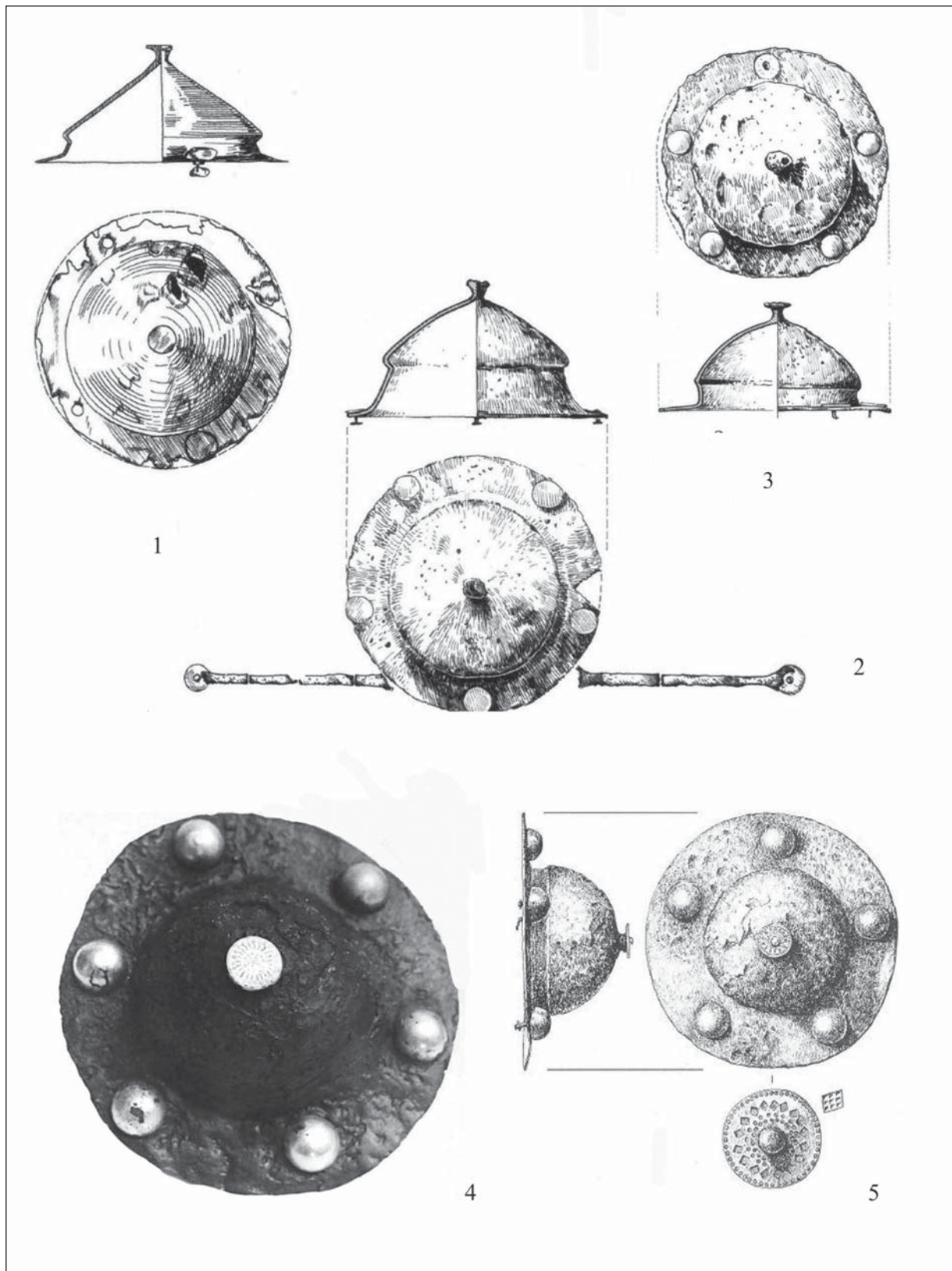
6. kép. 1–2. Kurzax. 1: Hegykő, Mező utca 33. sír; 2: Tamási-Csikólegelő 48. sír. 3–4. Schmalsax. 3: Szentendre-Pannóniatelep 44. sír; 4: Tamási-Csikólegelő 31. sír. 5. Leichtsax: Szentendre-Pannóniatelep 49. sír

Fig. 6. 1–2. Kurzax. 1: Hegykő, Mező utca, Grave 33; 2: Tamási-Csikólegelő, Grave 48. 3–4. Schmalsax. 3: Szentendre-Pannóniatelep, Grave 44; 4: Tamási-Csikólegelő, Grave 31. 5. Leichtsax: Szentendre-Pannóniatelep, Grave 49

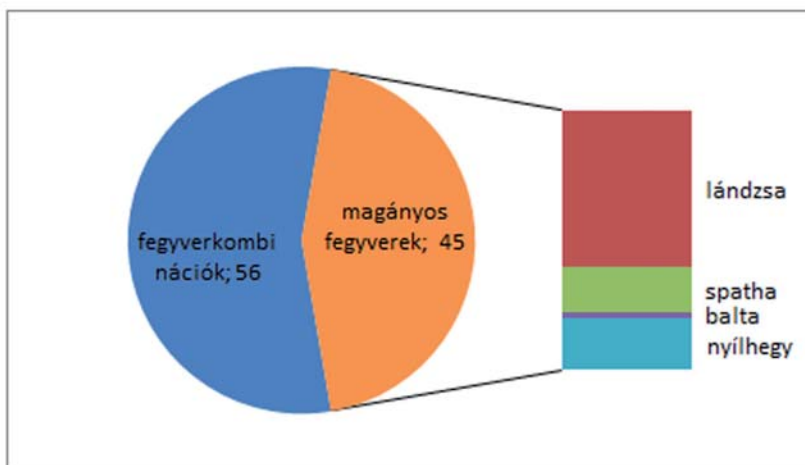
7. kép. 1: Balta: Hegykő, Mező utca 34. sír. 2–4. Babérlevél alakú nyílhegyek. 2: Hegykő, Mező utca 6. sír; 3: Kajdacs-Homokbánya 5. sír; 4: Kádárta-Ürgemező 7. sír. 5. Szakállas nyílhegy: Hegykő, Mező utca 62. sír. 6: Háromélű nyílhegy: Szentendre-Pannóniatelep 82. sír. 7: Egyedi típusú nyílhegy: Kajdacs-Homokbánya 24. sír. 8: Tegezgyűrű: Tamási-Csikólegelő 40. sír; 9: A tegez felfüggesztésének módja (BEILHARZ 2005 nyomán)

Fig. 7. 1: Axe, Hegykő-Mező utca, Grave 34. 2–4. Arrowheads with bay leaf-shaped blades. 2: Hegykő, Mező utca, Grave 6; 3: Kajdacs-Homokbánya, Grave 5; 4: Kádárta-Ürgemező, Grave 7. 5: Arrowheads with barbs: Hegykő-Mező utca, Grave 62. 6: Three-bladed arrowheads: Szentendre-Pannóniatelep, Grave 82. 7: Unique type arrowhead: Kajdacs-Homokbánya, Grave 24. 8: Ring for quiver hanging, Tamási-Csikólegelő, Grave 40; 9: Suspension of the quiver (after BEILHARZ 2005)

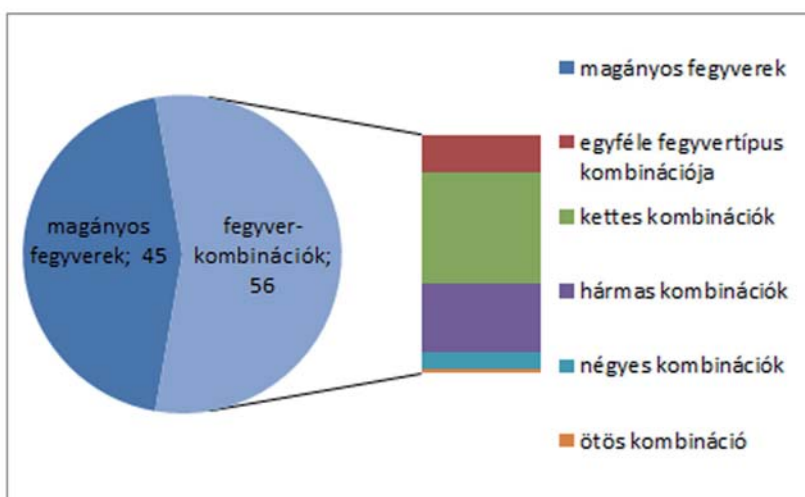

8. kép. Pajzdudorok. 1: Hegykő, Mező utca; 2: Szentendre-Pannóniatelep 49. sír; 3: Tamási-Csikólegelő 42. sír;
 4: Mosonszentjános-Kavicsbánya 13. sír; 5: Hódmezővásárhely-Kishomok 1. sír

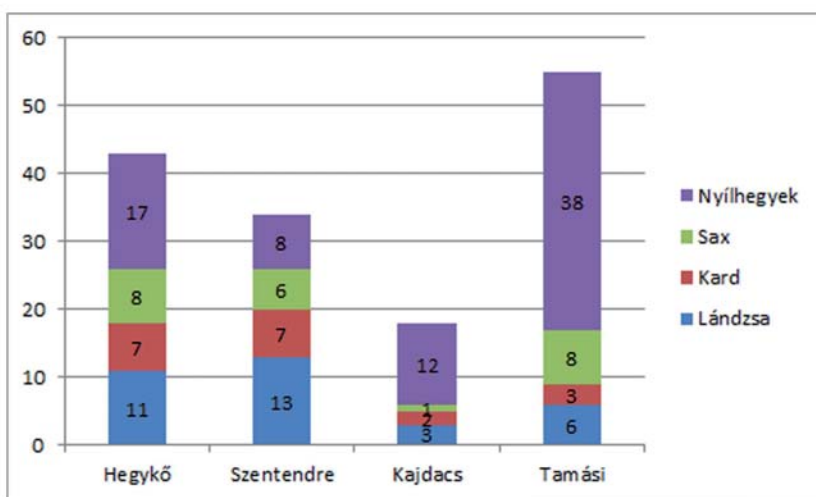
Fig. 8. Shields. 1: Hegykő, Mező utca, Grave 1; 2: Szentendre-Pannóniatelep, Grave 49; 3: Tamási-Csikólegelő,
 Grave 42; 4: Mosonszentjános-Kavicsbánya, Grave 13; 5: Hódmezővásárhely-Kishomok, Grave 1

1

2

3

9. kép. 1: Magányos fegyverek; 2: Fegyverkombinációk; 3: Közel- és távolharci fegyverek megoszlása az egyes temetőekben

Fig. 9. 1: Single weapons; 2: Weapon combinations; 3: The scale of short- and long-ranged weapons in some cemeteries